DE

OVER ERFGOED
EN ARCHIEVEN
2015

STAAT

VAN

Voor u ligt 'de Staat van'. De voorlopers verschenen als gebundelde resultaten van de tweejaarlijkse monitor Erfgoedinspectie. Publicaties die brede belangstelling genoten.

Geïnspireerd door het WRR-rapport 'Toezien op publieke belangen', met daarin een oproep aan inspecties om meer te doen met de kennis die zij in huis hebben, hebben we de formule veranderd. Een presentatie met meer visualisatie en meer duiding van onze inspecties. De inhoud spreekt voor zich.

We zien dat alle sectoren van ons toezicht in meer of mindere mate de impact van digitalisering ervaren. We staan aan het begin van een tijdperk waarin we nog niet goed kunnen overzien wat de kansen van open data zijn. Toegankelijk maken van erfgoed en overheidsinformatie lijkt door alle beschikbare mogelijkheden toe te nemen, maar wat is de keerzijde? Hoe kan de overheid zich verantwoorden voor haar handelen als papieren en digitale informatiestromen door elkaar heen lopen? Wat is de betekenis en waarde van digital born data? Wat betekent dit voor het behoud en beheer? Veel vragen en een begin van antwoorden, ook voor de toezichthouder. Vanuit dit perspectief zijn we alert en volgen kritisch de ontwikkelingen in onze toezichtvelden.

Ik wens u veel leesplezier!

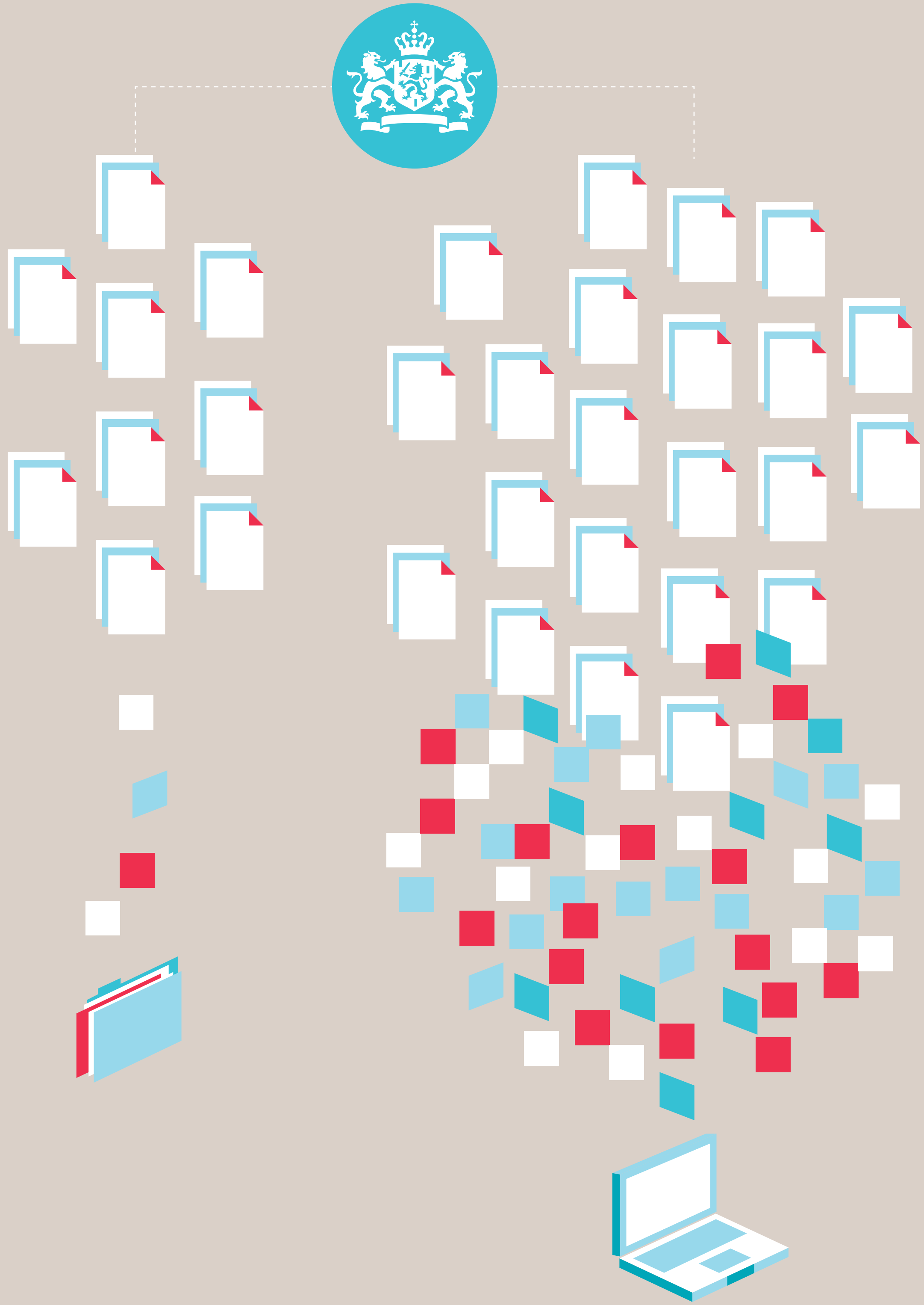
Barbara Siregar
Directeur Erfgoedinspectie

HET ON-GRIJPBARE ARCHIEF

“Departementen hebben hun (digitale) archieven niet op orde, lijken zich in sommige gevallen niks aan te trekken van de wettelijk vereiste bewaartermijnen, en het is op z’n zachtst gezegd opvallend dat in sommige gevoelige kwesties er zelfs helemaal geen documentatie voorhanden is.”

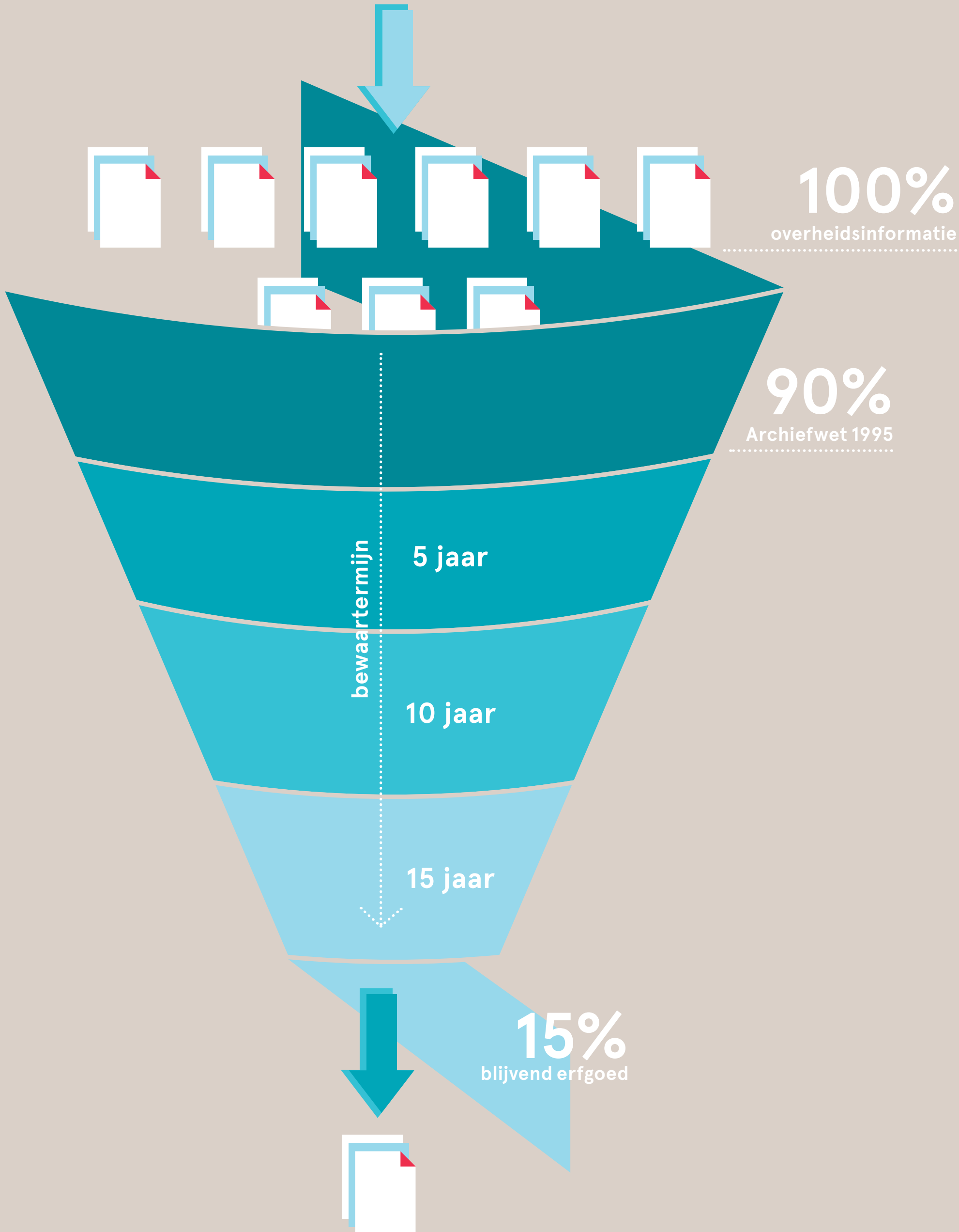
Eindrapport Parlementaire Enquêtecommissie
naar ICT-projecten bij de overheid (2014)

VAN PAPIER NAAR DIGITAAL

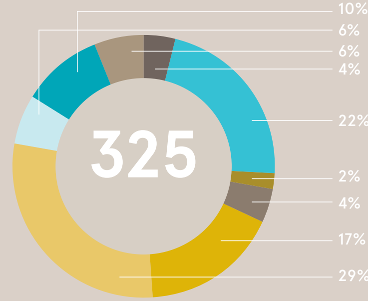
ARCHIEVEN IN BEELD

De Rijksoverheid produceert dag in dag uit een enorme hoeveelheid digitale informatie. Veel van die informatie moet volgens de Archiefwet 1995 'in goede, geordende en toegankelijke staat' worden gebracht en gehouden. Deze bepaling geldt voor alle archieven van de Rijksoverheid, de beleidsarchieven van de ministeries, de dossiers van de rechtspraak tot informatie uit basisregistraties, TBS-dossiers en gegevens van het KNMI. Het digitale archief is van groot belang voor een democratische rechtsstaat. Het is nodig voor het dagelijkse werk van de overheid. Tot slot heeft een deel van het archief een waardevol maatschappelijk en cultuurhistorisch belang; het archief is het geheugen van Nederland.

ARCHIEFVORMENDE ORGANISATIES

- Ministeries
- Diensten, agentschappen, Rijksinspecties etc.
- Hoge colleges van staat
- Commissarissen van de Koning
- Publiekrechtelijke zbo's
- Privaatrechtelijke zbo's met openbaar gezag bekleed
- Rechterlijke organisatie
- Organen van de publiekrechtelijke bedrijfs- en beroepsorganisatie
- Overige

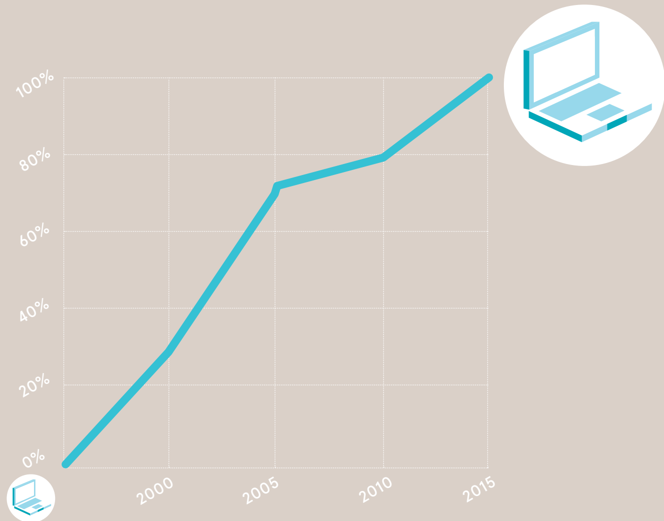

Ruim 325 organisaties van het Rijk vallen onder de werking van de Archiefwet 1995 en het toezicht van de Erfgoedinspectie.

HYBRIDE WERELD

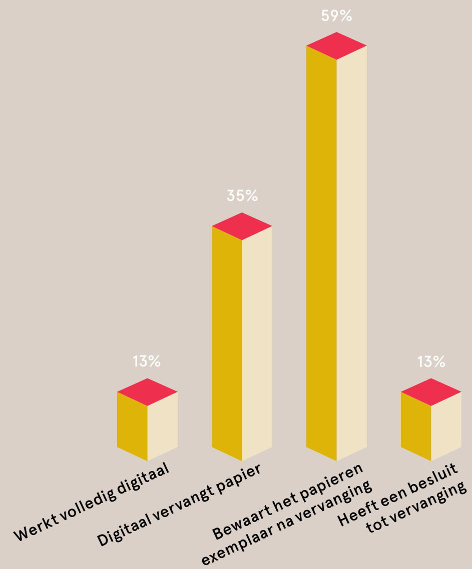
Als gevolg van de digitalisering is het archief niet langer het eindstation in de informatieketen. Digitaal archief ontstaat op het moment dat iemand een nieuw document of een email aanmaakt. Het digitale archief maakt onderdeel uit van de informatieketen en is virtueel. Je kunt het niet 'pakken', waardoor het archief een ongrijpbaar karakter krijgt. Digitaal wordt de norm, maar veel organisaties functioneren nog in een hybride wereld, waarin papier en digitaal naast elkaar bestaan.

ORGANISATIES MET DIGITAAL ARCHIEF

13%
van de organisaties werkt nu volledig digitaal.

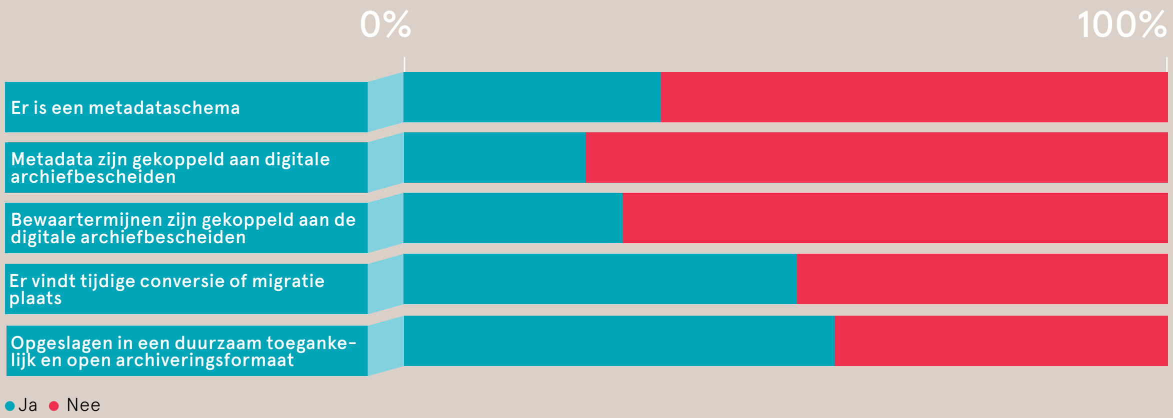
41%
zal naar verwachting van de archiefvormende organisaties in 2017 digitaal werken.

TE VEEL EN TE WEINIG

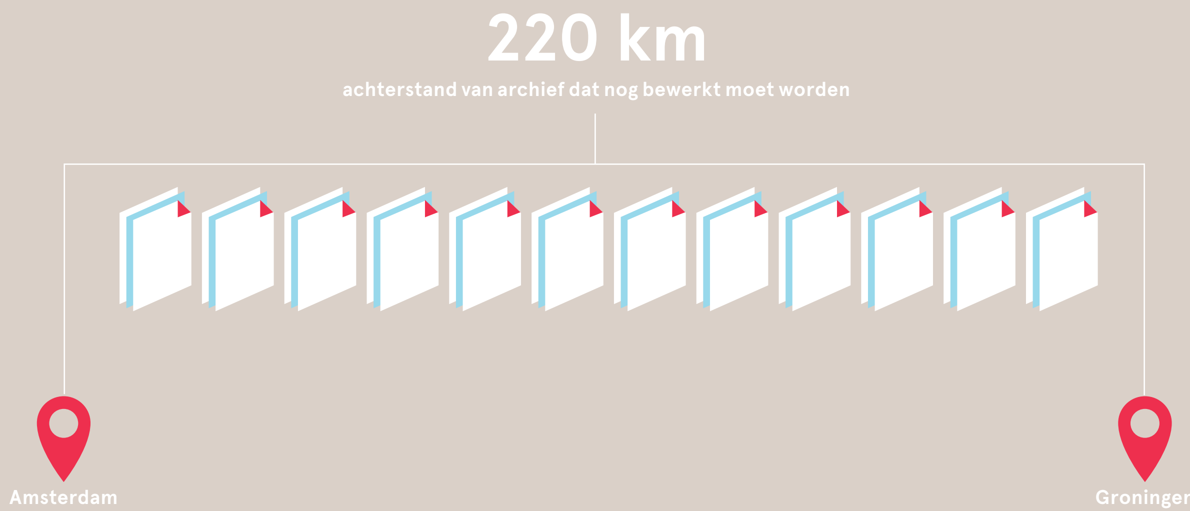
Met de digitalisering is het archiefbeheer veel complexer geworden. De exponentiële groei van digitale informatie maakt het ingewikkeld, om conform de Archiefwet 1995, archieven `in goede, geordende en toegankelijke staat' te brengen en te houden. De duurzame toegankelijkheid van digitale archieven is een taai vraagstuk dat regelmatig de publiciteit haalt. Organisaties doen te veel en te weinig. Zo slaan ze veel informatie wel op, maar nemen onvoldoende maatregelen om te zorgen dat de juiste informatie later kan worden teruggevonden. Weinig archiefvormende organisaties kunnen zich nog aan alle bepalingen voor digitaal archiveren houden, zoals de toepassing van metadata en tijdige aanpassingen van gegevensbestanden. Er ontstaat een digitale achterstand waarin je eindeloos kunt zoeken, maar nooit zeker weet of je het juiste vindt.

NORMEN VOOR DUURZAME BEWARING VAN DIGITAAL ARCHIEF

Oud en nieuw
De maatregelen die de archiefvormende organisaties nemen om de digitale archieven te kunnen beheren zijn soms nog gebaseerd op de papieren werkwijze uit het verleden. Zo zijn de documentmanagementsystemen gebaseerd op ideeën over het fysiek archiveren van papier. Deze systemen sluiten ook niet altijd goed aan bij de manier waarop mensen werken en worden als niet-gebruikersvriendelijk en inefficiënt ervaren. Gevolg is dat medewerkers zoeken naar uitwegen om hun werk gemakkelijk te kunnen doen. Informatie wordt dan (al dan niet deels) elders opgeslagen (centrale schijven, in de cloud) en raakt buiten beeld bij het archiefbeheer.

Achterstand
Er is niet alleen een achterstand in de bewerking van digitale archieven, maar ook van papieren archieven. Deze achterstand bestaat al jaren, maar krijgt nu extra aandacht. Doel is dat de papieren achterstand is weggewerkt als de Rijksoverheid volledig gedigitaliseerd is.

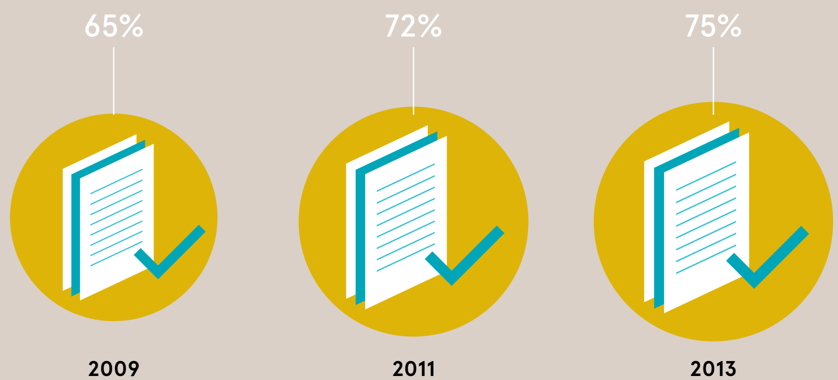

Waardering en selectie
Om de archieven beheersbaar en toegankelijk te houden moet er in deze archieven geselecteerd kunnen worden. Wat belangrijk is moet bewaard worden, wat minder belangrijk is moet, op termijn, vernietigd worden. Het waarderen van informatie zorgt ervoor dat aan digitale informatie een bewaartermijn kan worden toegekend. Deze bewaartermijnen worden opgenomen in een selectielijst die bij besluit wordt vastgesteld.

De selectielijst is hiermee een belangrijk instrument om zowel de digitale als papieren archieven op orde te houden. Voor wat betreft de digitale informatie moet de bewaartermijn wel gekoppeld zijn aan die informatie.

In 2013 heeft 75% van de organisaties een selectielijst, maar slechts 29% past deze toe in de digitale systemen.

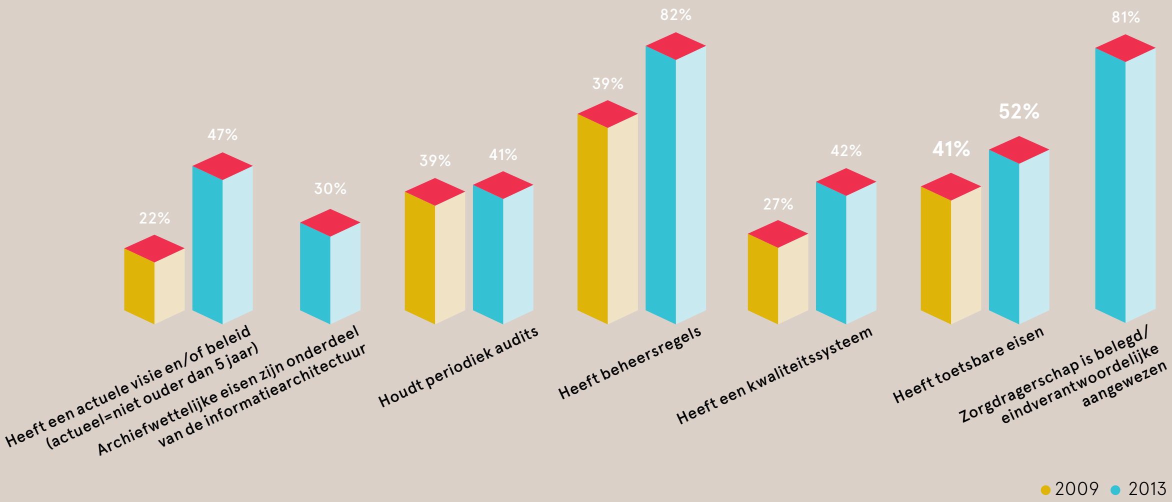
ORGANISATIES DIE EEN SELECTIELIJST HEBBEN

ORGANISATIES AAN ZET

De archiefvormende organisaties ('zorgdragers') zijn volgens de archiefwet zelf verantwoordelijk voor hun digitale archieven. Hoe ze dit doen, blijkt uit formele afspraken over archiefverantwoordelijkheid in de beheersregels en uit de manier waarop de interne kwaliteitszorg en controle zijn geregeld. Maar daarmee vormt het digitaal archief nog geen volwaardig onderdeel van de informatievoorziening en de bedrijfsvisie. Onderzoek laat zien dat het digitale archief veelal wordt beschouwd als een facilitaire aangelegenheid. Er is geen visie die recht doet aan de verwevenheid van archief, informatievoorziening en dagelijks werk. Veel organisaties hebben niet alleen hun archief, maar ook hun ideeën over archiveren nog niet op orde.

INDICATOREN VOOR DE MATE WAARIN ORGANISATIES HUN EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID VORMGEVEN

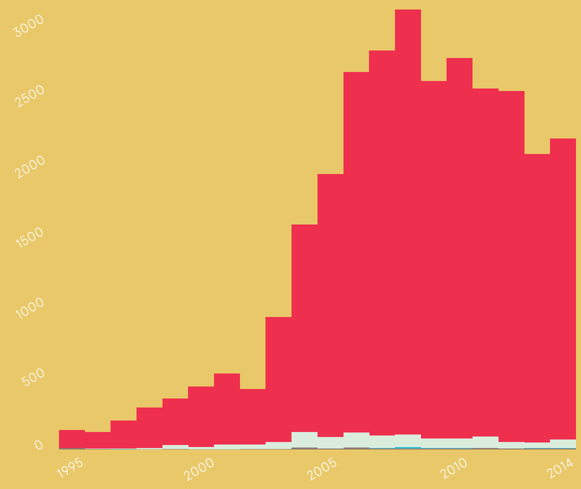
ARCHEO-LOGIE, DE MARKT EN DE CRISIS

De introductie van de marktwerking in 2002, de economische crisis en de malaise in de bouw hebben de archeologie in Nederland getransformeerd. Er is een verband tussen deze ontwikkelingen, de groei en de versnippering van de archeologische markt en de keuze voor al dan niet uitvoerige onderzoeksmethodes.

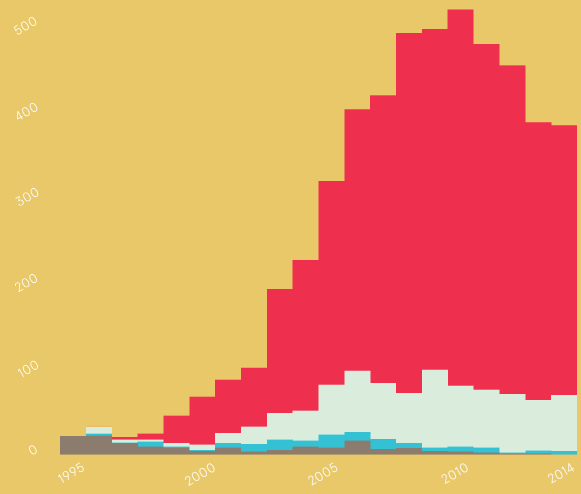
In 2011 vroeg de Erfgoedinspectie in haar rapport ‘Kwaliteit een zorg?’ aandacht voor de broze kwaliteitszorg in de archeologie. Binnenkort introduceert de Erfgoedwet verplichte certificering. Het toezicht op kwaliteit en de naleving van regels wordt zo herijkt.

MINDER GRAVEN, MEER BEGELEIDEN

BOORONDERZOEKEN

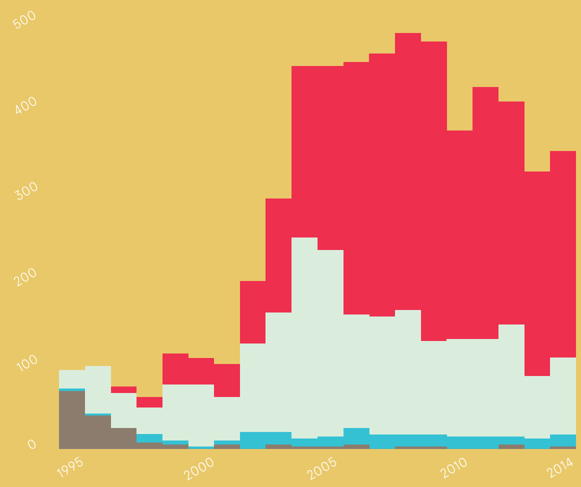

PROEFSLEUVEN

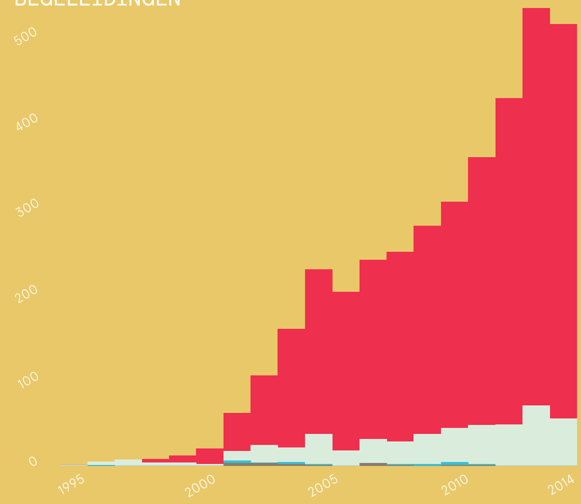

In Nederland vinden jaarlijks duizenden archeologische onderzoeken plaats. Toch daalt het aantal volwaardige opgravingen. In plaats daarvan voeren archeologen steeds vaker ‘begeleidingen’ uit, projecten die kunnen worden beschouwd als een vereenvoudigde vorm van opgraven. Ook het moment van het onderzoek verschilt. Anders dan bij volwaardige opgravingen vindt een archeologische begeleiding pas plaats als een uitvoerder al op de locatie bezig is met bouwen of ontwikkelen.

OPGRAVINGEN

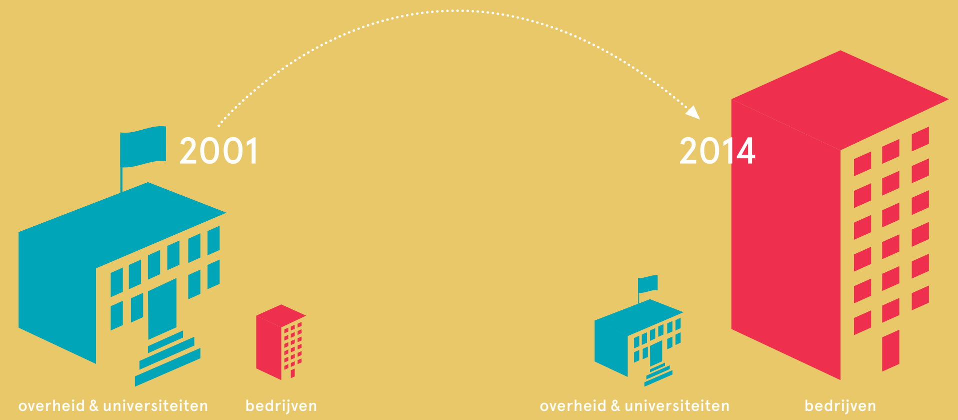
BEGELEIDINGEN

● bedrijven ● gemeenten ● universiteiten ● rijk

Begeleidingen worden al tientallen jaren uitgevoerd. Ze zijn als onderzoeksvorm vermeld in de Monumentenwet 1988 en vormen vast onderdeel uit het scala onderzoeksvarianten dat een archeoloog tot zijn beschikking heeft. Tijdens de financiële crisis en de malaise in de bouwwereld is het aantal begeleidingen sterk toegenomen. Bedrijfseconomische en commerciële aspecten zijn medebepalend voor de kwaliteit van het oudheidkundige bodemonderzoek in Nederland.

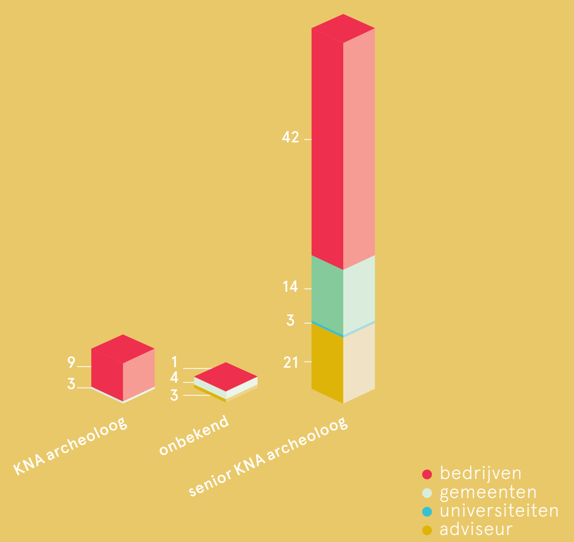
Verschillende uitvoerders
Vanaf 2001 hebben overheid en universiteiten niet langer een archeologisch monopolie. In het decennium daarna groeide het aantal organisaties met een opgravingsvergunning en zijn archeologische bedrijven de markt gaan beheersen. Sinds de sector krimpt is het aantal kleine bedrijfjes toegenomen. Steeds meer archeologen beginnen voor zichzelf. Daardoor is de laatste jaren sprake van versnippering van de archeologische markt.

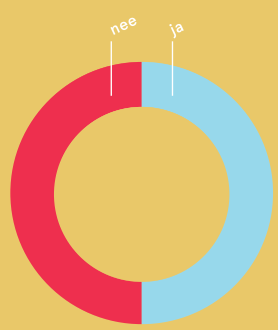
PROGRAMMA'S VAN EISEN

Als waarborg voor kwaliteit moet voor iedere opgraving een programma van eisen (PvE) worden opgesteld. Een archeoloog met veel kennis en ervaring (een senior archeoloog conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) helpt daar aan mee. Bij invoering van de kwaliteitsnorm (2001) was het doel dat de overheid het PvE zou opstellen en opleggen, maar dat is niet wettelijk geregeld. Vaak wordt nu volstaan met informele goedkeuring door de betreffende overheid en stelt de uitvoerende partij het PvE zelf op. De waarde van het programma als controlemiddel voor kwaliteit is daardoor verminderd.

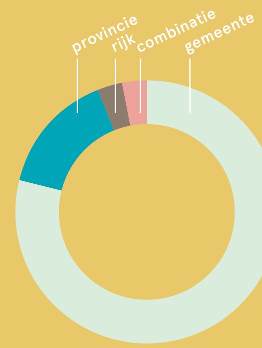
PVE OPGESTELD DOOR

UITVOERDER PVE = OPSTELLER PVE

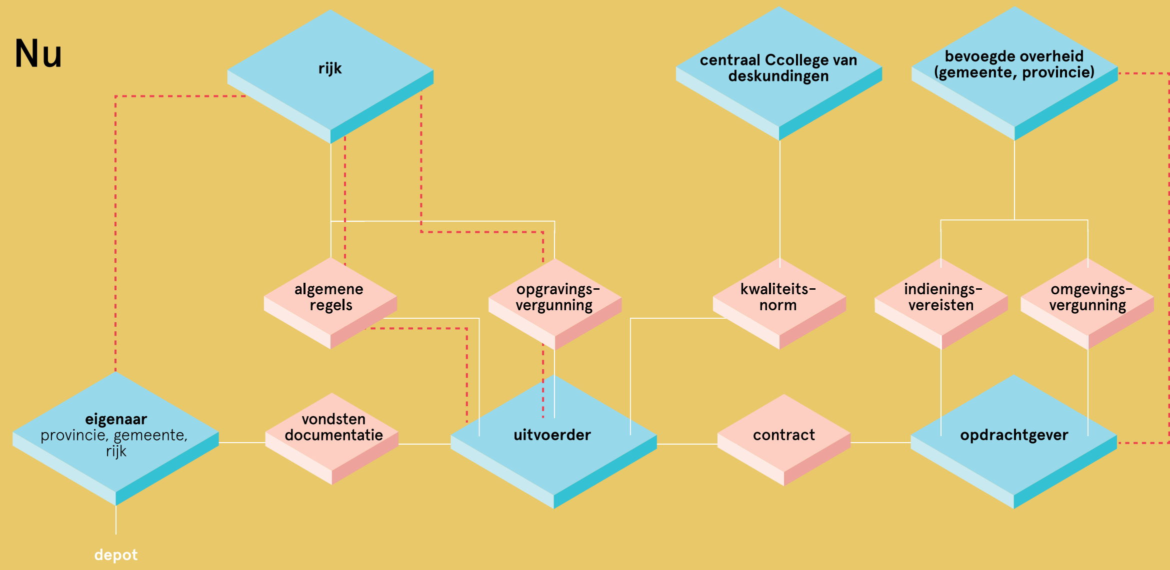

OVERHEID DIE PVE GOEDKEURT

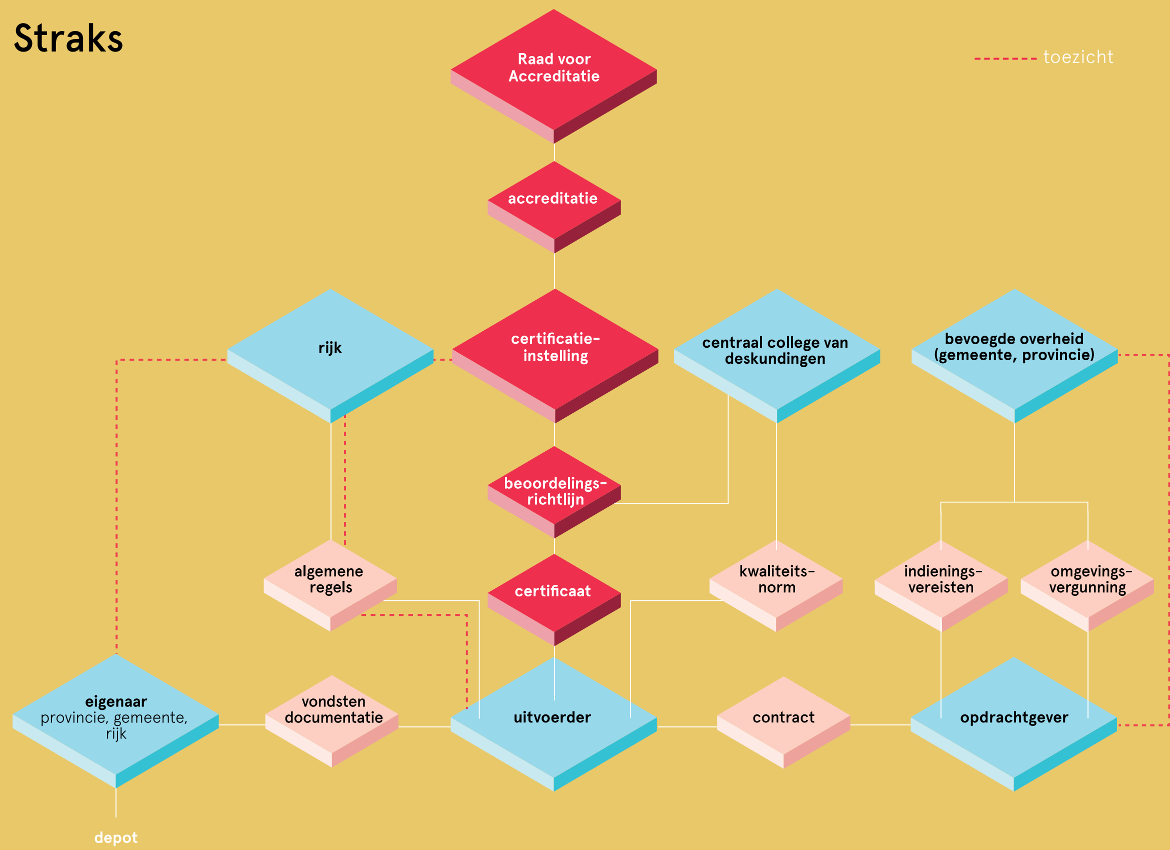
DE KWALITEITSZORG

Nu

De kwaliteit van PvE's, van vooronderzoek, van opgravingen en van rapporten loopt sterk uiteen. Deze lijkt niet te worden bepaald door de organisaties die onderzoek uitvoeren, maar af te hangen van de individuele onderzoekers die daarbij betrokken zijn. De kwaliteitszorg laat op het niveau van de organisaties te wensen over. Daarom wordt het kwaliteitsinstrumentarium uitgebreid en moeten uitvoerders van archeologische werkzaamheden binnenkort gecertificeerd zijn.

Straks

Verschillende actoren
Onderdeel van dat instrumentarium zijn de actoren, personen die gekwalificeerd zijn bepaalde `voorbehouden handelingen' te verrichten. De juiste inzet van actoren bepaalt in sterke mate de kwaliteit van een archeologisch onderzoek.

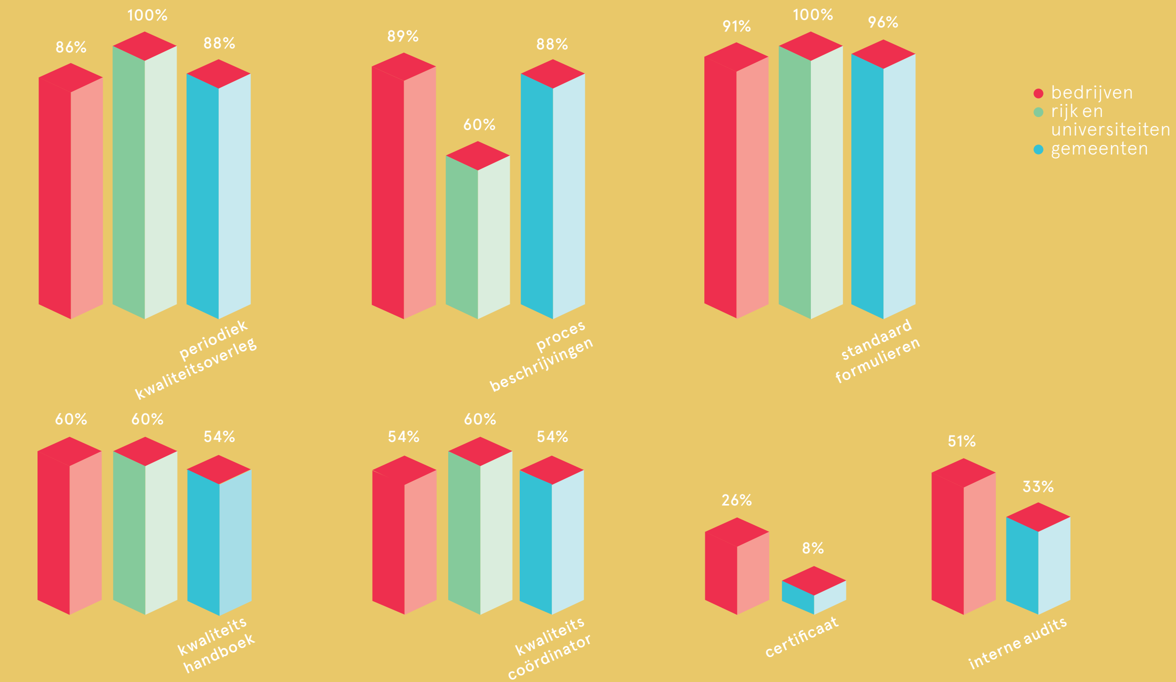
Elk jaar sturen de vergunninghouders een overzicht waar welke actoren ingezet worden naar de Erfgoedinspectie. Kwaliteitszorg en werkgelegenheid van de archeologie komen zo in beeld. Hoeveel actoren waren er in 2014?

AANTAL ACTOREN IN 2014

Kwaliteitsborging
Bij haar toezicht stelt de Erfgoedinspectie de vraag centraal hoe vergunninghoudende organisaties zorgen dat hun kwaliteitszorg goed functioneert. Organisaties zijn zelf verantwoordelijk voor hun kwaliteit en het systeem om die kwaliteit te controleren. Hebben ze hun kwaliteitszorg voldoende vorm gegeven? En zorgen ze dat de juiste deskundigheid wordt ingezet? Een kwaliteitsinstrumentarium helpt daarbij.

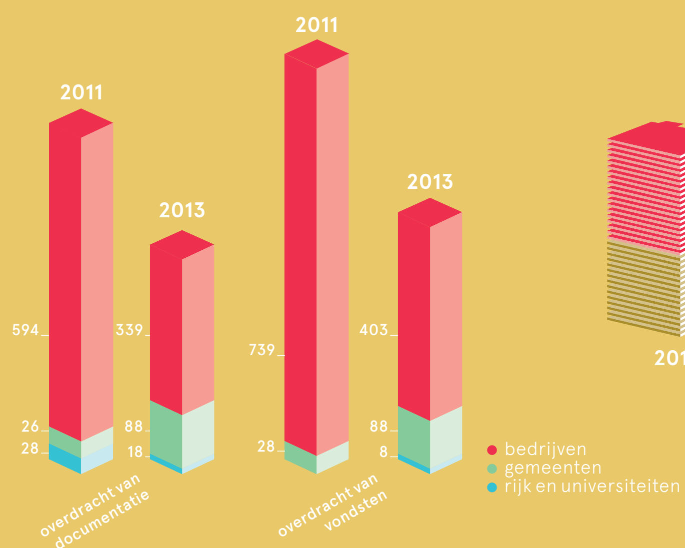
TOEPASSING VAN ASPECTEN VAN KWALITEITSZORG IN 2013

HET GEHEUGEN IN GEVAAR

Het sluitstuk van een archeologische opgraving vormt de overdracht van de opbrengsten: vondsten, documentatie en een eindrapport waarin staat wat de opgraving heeft opgeleverd. Bekendmaking daarvan voegt nieuwe kennis toe aan bestaande en kan eerder of volgend onderzoek in een andere context zetten. Er is echter een behoorlijke achterstand in de aanlevering van eindrapporten en de overdracht van vondsten aan depots. De uitvoerder van de opgraving is verplicht vondsten en documentatie over te dragen en moet binnen twee jaar een eindrapport opstellen. Vaak levert dat problemen op. De achterstanden zorgen voor lacunes in beheer, behoud en overdracht van het archeologische verleden.

ACHTERSTANDEN IN OVERDRACHT

UITSTEL RAPPORTEN

ZOEKEN VERBODEN

Opgraven zonder vergunning mag niet, maar het opgraafverbod wordt vaak en soms op grote schaal overtreden. De motieven verschillen van oprechte historische belangstelling tot winstbejag of verzamelwoede. Maar wat mag nu wel en wat niet? Voor metaaldetectie geldt dat vanaf 2016 de regels veranderen. Het wordt duidelijker wat wel mag en wat niet. Naast de landelijke regels kunnen gemeenten beperkingen opleggen aan het gebruik van metaaldetectors. Het melden van vondsten blijft verplicht.

In de loop der tijden zijn veel schepen vergaan. De Nederlandse (kust-) wateren bevatten honderden scheepswrakken, die illegale schatgravers aantrekken.

GEMEENTEN MET AANVULLENDE VERBODSBEPALINGEN VOOR HET GEBRUIK VAN METAALDETECTOREN

01 Gilze En Rijen
02 Oisterwijk
03 Noord-Beveland
04 Wijchen
05 Renkum
06 Arnhem
07 Gennep
08 Mook En Middelaar
09 Lingewaard
10 Aalburg
11 Schouwen-Duiveland
12 Bergen Op Zoom
13 Naarden
14 Delfzijl
15 Moerdijk
16 Velsen
17 Noordwijkerhout
18 Zaanstad
19 Oudewater
20 Leidschendam-Voorburg
21 Wieringen
22 Hollands Kroon
23 Westvoorne
24 Geertruidenberg
25 Haren
26 Zeevang
27 Baarn
28 Noordenveld
29 Leiden
30 Bunnik
31 Bergen
32 Bloemendaal
33 Katwijk
34 Westland
35 Ede
36 Goes
37 Sluis
38 Bodegraven-Reeuwijk
39 Best
40 Maastricht
41 Nijmegen
42 Stede Broec
43 Langedijk
44 Schagen
45 Nieuwegein

- Algeheel verbod voor de gehele gemeente
- Verbod voor een deelgebied van de gemeente
- Mogelijk verbod voor nader aan te wijzen gebieden

COLLECTIES GOED BEKEKEN

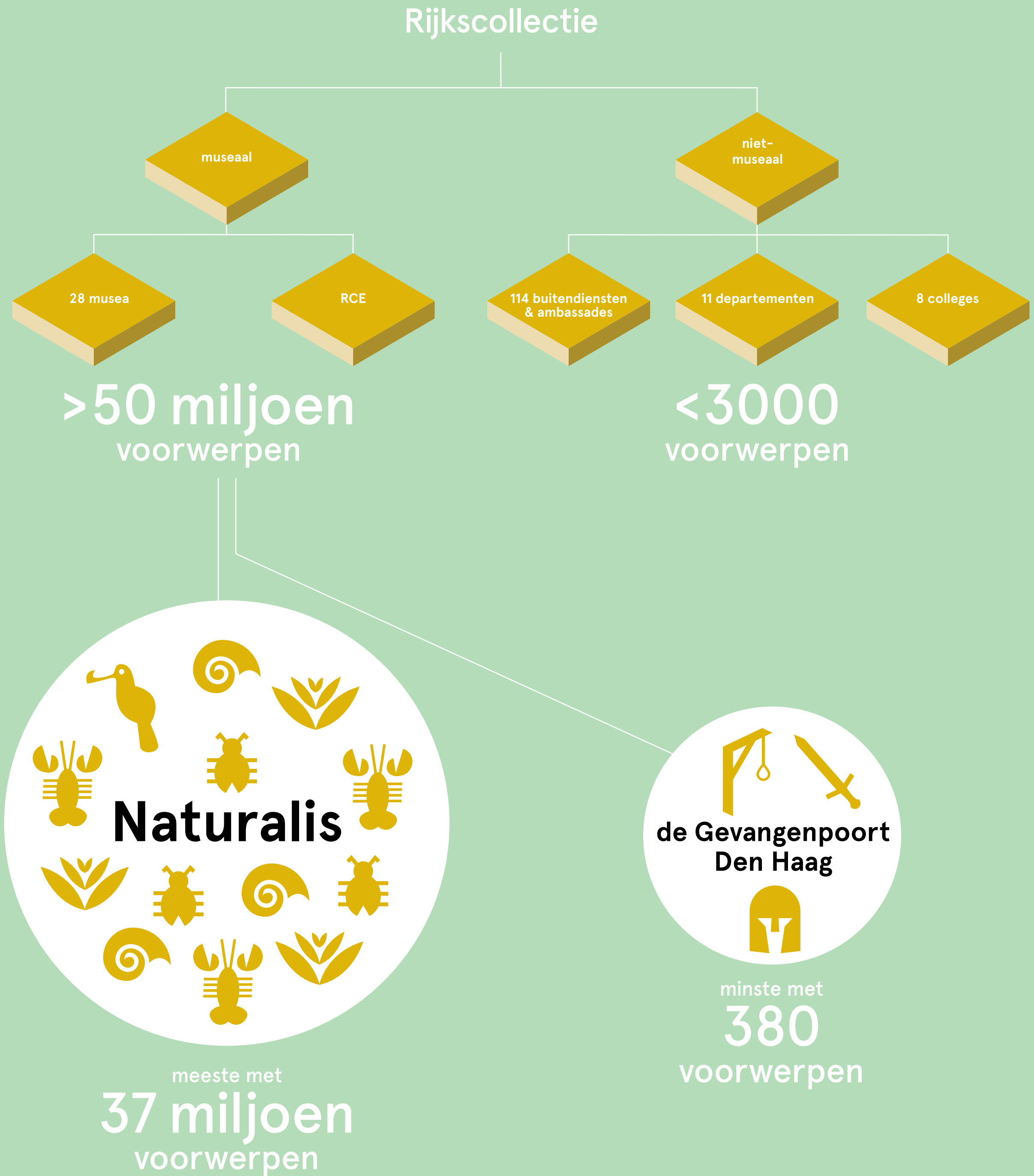
Musea mogen zich de afgelopen jaren verheugen in een forse toename van het aantal bezoekers. Het zijn allesbehalve stoffige instituten, maar dynamische eigentijdse instellingen die voortdurend investeren in nieuwe activiteiten en tentoonstellingen. Ook de presentatie van de collecties op internet en het gebruik van social media krijgen volop aandacht.

Dynamiek en goed beheer gaan niet altijd hand in hand. Het streven naar steeds meer betalende bezoekers kan de beheerorganisatie onder druk zetten. Ook kan schade ontstaan aan de tentoongestelde collectie. Musea zullen aandacht moeten besteden aan een goed evenwicht tussen publieks- en beheeractiviteiten.

Naast de rijkscollectie zijn er ook wettelijk beschermde voorwerpen in privé-eigendom. Deze voorwerpen zijn sinds dit jaar raadpleegbaar op internet.

ZICHT OP DE RIJKSCOLLECTIE

De rijkscollectie bestaat uit objecten met een bijzondere artistieke, culturele of wetenschappelijke waarde waarvan de Staat eigenaar of beheerder is. De herkomst en aard van deze museale voorwerpen en verzamelingen is zeer divers. Een groot deel bestaat uit historische kunstcollecties, zoals die van het Rijksmuseum Amsterdam en het Van Gogh Museum. Maar ook de omvangrijke collectie insecten van Naturalis hoort bij de rijkscollectie. Tussen de verschillende beheerders bestaan grote verschillen in huisvesting, middelen en omvang van de collecties.

BEHEREN ALS EEN GOED HUISVADER

Volgens de Regeling Materieelbeheer Museale Voorwerpen 2013 moeten beheerders 'als een goed huisvader' omgaan met de rijkscollectie.

Er zijn voorschriften voor registratie, conservering, beveiliging, procedures en voor het tonen van de collectie.

Toegankelijkheid
Tonen van de museale voorwerpen aan een zo groot mogelijk publiek is een kerntaak van musea. Dat kan zowel fysiek als door digitale ontsluiting via internet.

Registratie
Volledige registratie en periodieke aanwezigheidscontrole moeten voorkomen dat voorwerpen vermist raken.

Conservering
Passende bewaaromstandigheden en controles op de conditie van de collectie zijn nodig om de rijkscollectie in een fysiek goede staat te houden.

Veiligheid
Veiligheidsmaatregelen moeten diefstal, vandalisme en schade voorkomen. Ook calamiteitenoefeningen zijn belangrijk.

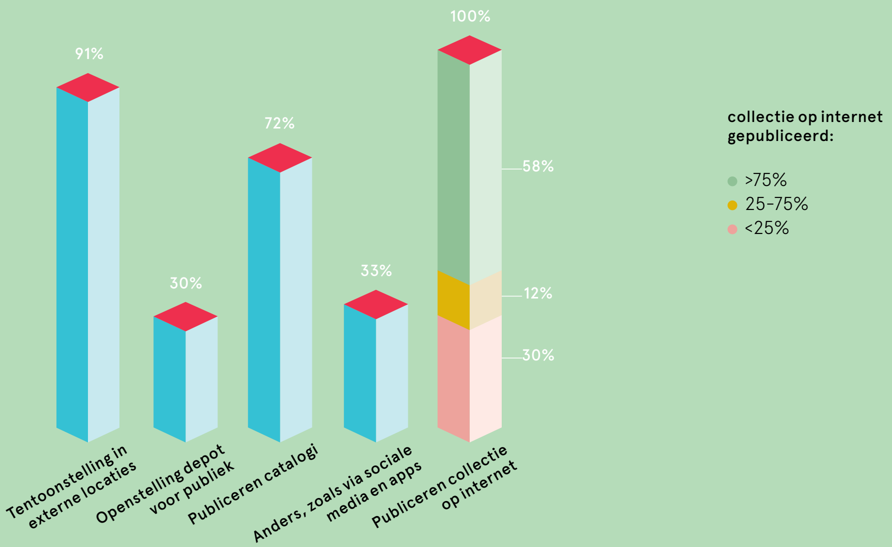

Procedures
Procedures voor het beheer van de rijkscollectie zorgen voor de uniformiteit en continuïteit van het collectiebeheer.

Toegankelijkheid: meer dan fysieke presentatie

Musea maken de in depot opgeslagen collecties steeds meer toegankelijk voor het publiek. Alle musea gebruiken internet en meer dan de helft heeft de collectie al geheel of grotendeels via het web toegankelijk gemaakt. Ook zijn musea actief op social media en hebben ze apps.

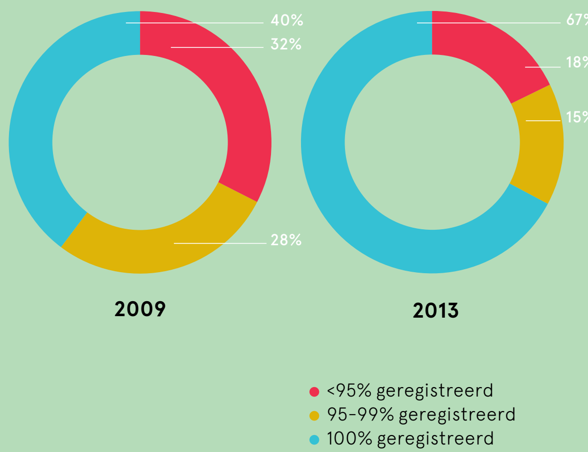
TONEN COLLECTIE 2013

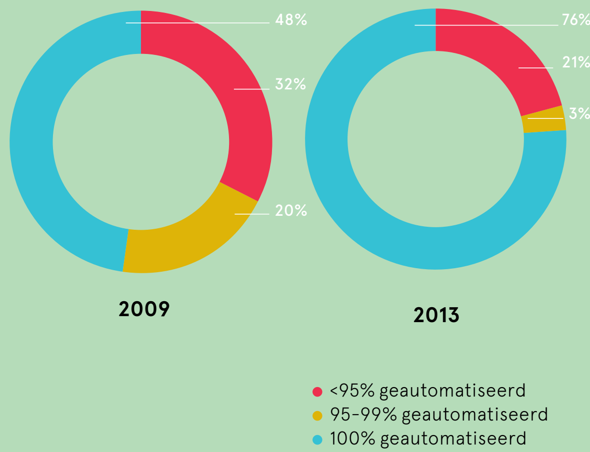
Registreren: achterstanden weggewerkt

Het Deltaplan voor het Cultuurbehoud zorgde eind vorige eeuw dat grote registratieachterstanden werden ingelopen. Bijna alle beheerders hebben de registratie volledig geautomatiseerd. De beheerders die nog ten dele een papieren registratie gebruiken zullen de komende tijd ook moeten zorgen voor een volledige automatisering van de registratie. Dit is een nieuwe eis in de Erfgoedwet.

REGISTRATIEGRAAD RIJKSCOLLECTIE

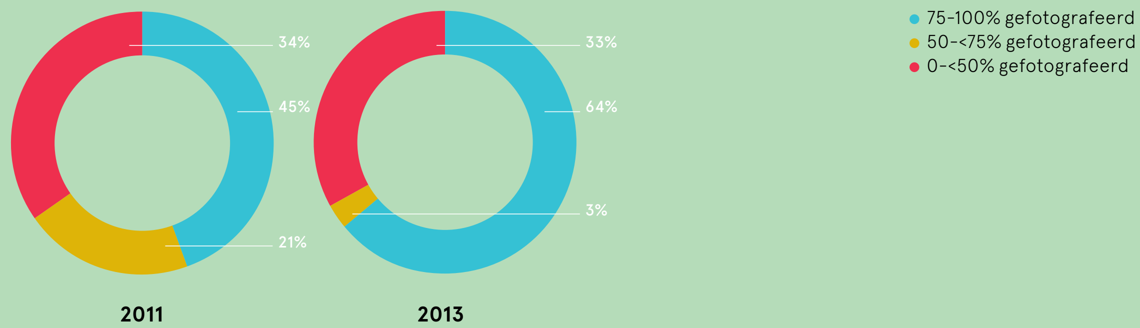

GEAUTOMATISEERDE REGISTRATIE

De musea investeren in het toevoegen van een (digitale) foto aan de collectieregistratie. Dit zorgt voor een betere vindbaarheid van voorwerpen en voor beeldmateriaal bij de publicatie van de collectie op het internet. Niet alle musea zijn even ver gevorderd: een derde van de musea heeft minder dan helft van de collectie gefotografeerd.

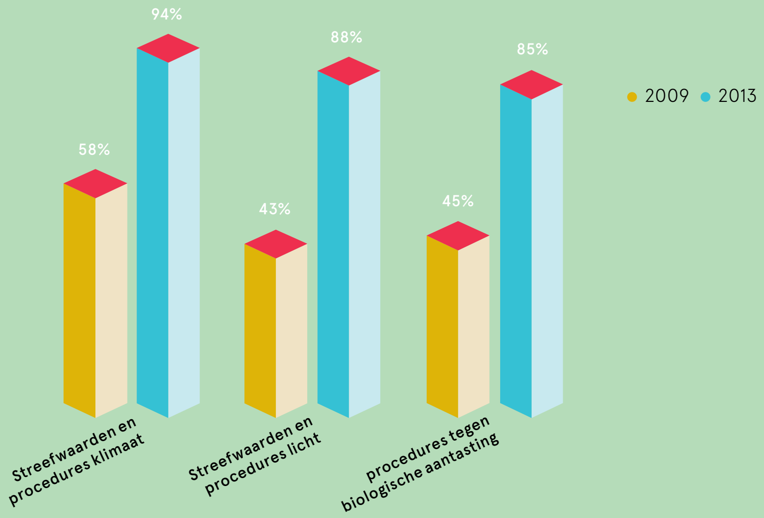
GEFOTOGRAFEERDE MUSEALE VOORWERPEN

Conserveren: maatwerk vereist

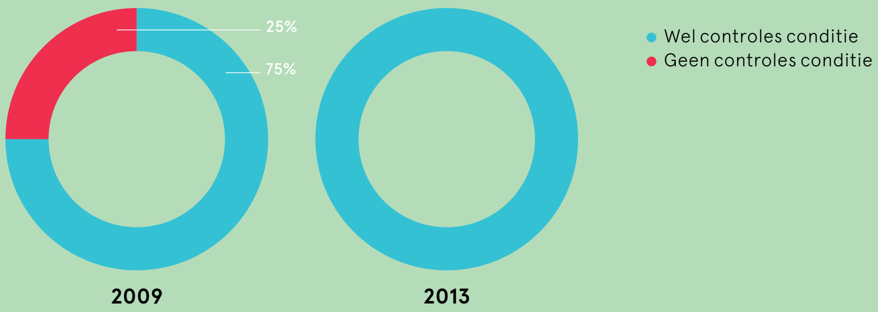
Beheerders nemen maatregelen om de invloeden van klimaat, licht en biologische aantasting optimaal te beheersen. Welke maatregelen nodig zijn, hangt af van zaken als de opzet en ligging van het gebouw en de aard en fysieke staat van de collectie. Steeds vaker stellen beheerders hiervoor streefwaarden en procedures vast.

KLIMAAT, LICHT EN ONGEDIERTE

Alle musea controleren de conditie van de collectie, maar doen dat meestal pas als er aanleiding toe is: een tentoonstelling, een bruikleenaanvraag of de inrichting van een depot. Maar weinig musea voeren systematisch controles uit op de gehele collectie.

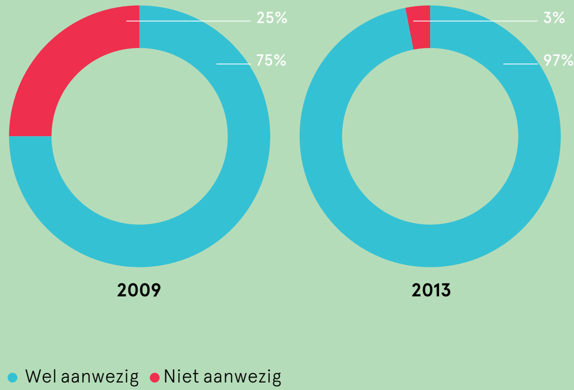
CONDITIECONTROLES COLLECTIE

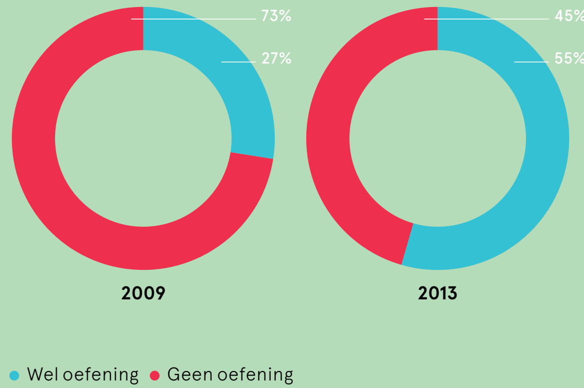
Veiligheid: papier en praktijk

Veiligheidszorg heeft de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. Bijna alle musea hebben dan ook een (integraal) veiligheidsplan. Om de juiste maatregelen te nemen, voeren musea steeds vaker risicoanalyses uit. Ondanks verbetering houden nog steeds veel musea geen calamiteitenoefeningen met betrekking tot de collectie.

VEILIGHEIDSPLAN

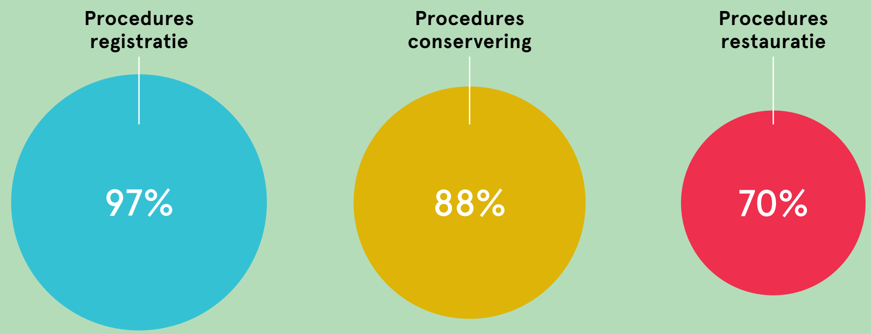
CALAMITEITENOEFENING

Procedures: werk aan de winkel

Musea geven aan veelal over procedures te beschikken voor het registeren, conserveren en restaureren van de collectie. In de praktijk blijkt dat de procedures niet altijd volledig en actueel zijn. Dit kan er toe leiden dat het collectiebeheer niet volgens de museale standaards wordt uitgevoerd.

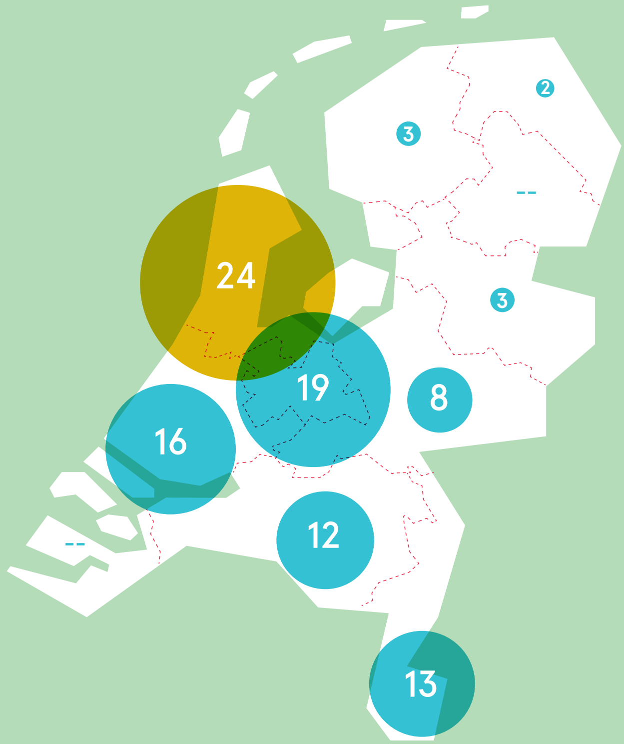
PROCEDURES COLLECTIEBEHEER 2013

BESCHERMING VAN REMBRANDT TOT DRAAIORGEL

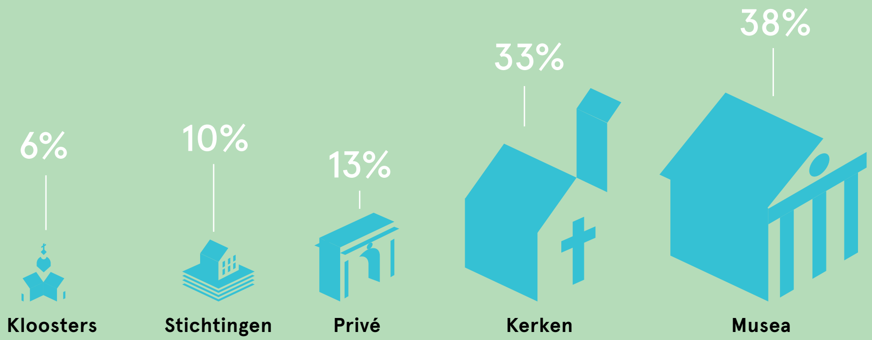
De Wet tot behoud van cultuurbezit (Wbc) bestaat ter bescherming van objecten en verzamelingen die voor het Nederlands cultureel erfgoed van groot belang zijn. Het gaat daarbij om voorwerpen en verzamelingen die privé-eigendom zijn en door de minister van OCW worden aangewezen. Onder de Wbc vallen 31 verzamelingen en 149 voorwerpen. Er is een aantal zeer grote verzamelingen, zoals een bibliotheek met circa 20.000 boeken en een kerkelijke schatkamer met 700 religieuze voorwerpen. De diversiteit aan voorwerpen is groot, evenals de geografische spreiding. Er zijn religieuze objecten, textiel, boeken, beeldhouwwerken, meubelen, schilderijen en draaiorgels (zie www.digitalecollectienederland.nl). Voorwerpen mogen niet zomaar binnen Nederland worden verplaatst of worden uitgevoerd naar het buitenland.

PERCENTAGE BESCHERMDE VOORWERPEN EN VERZAMELINGEN PER PROVINCIE

Er bevinden zich geen of weinig beschermde voorwerpen en verzamelingen in de noordelijke provincies en in de provincie Zeeland.

EIGENAREN/BEHEERDERS BESCHERMDE VOORWERPEN EN VERZAMELINGEN

Veel particuliere eigenaren hebben het beheer van hun beschermde voorwerpen overgedragen aan een museum.
Een aanzienlijk aantal beschermde voorwerpen en verzamelingen betreft religieus erfgoed en is in eigendom van kerken.

GRENSOVERSCHRIJDEND ERFGOED

Veilinghuizen, musea en gespecialiseerde handelaren zetten zich in voor bonafide internationale handel in cultuurgoederen. Transparantie, onderzoek en documentatie van de herkomst van objecten, ethische codes en een systeem van uitvoervergunningen nemen daarbij een centrale plaats in. Maar internationale handel in cultuurschatten blijft een wereld vol risico's, met illegale circuits, ondoorzichtige internethandel en onvoldoende inzicht in de lokale situatie van herkomstgebieden. Toezicht, behoud en bescherming van grensoverschrijdend erfgoed is complex.

Veel cultuurgoed komt van kwetsbare plekken: gebieden waar gewapende conflicten, natuurrampen of andere factoren veroorzaken dat er nauwelijks bestuur of infrastructuur is die voor bescherming kan of wil zorgen. In veel regio's ontbreken geschreven bronnen en zijn archeologische vondsten, volkenkundige voorwerpen en religieuze objecten belangrijke historische bronnen.

Internationale bescherming van cultuurgoederen richt zich tegen verschillende bedreigingen: beschadiging, verval of vernietiging enerzijds en roof, smokkel en illegale handel anderzijds. Intensieve operationele en praktische samenwerking tussen de Erfgoedinspectie en de douane heeft de afgelopen twintig jaar vruchten afgeworpen en geleid tot bewustwording en slimme controles op basis van risicoprofielen. De samenwerking met politie en openbaar ministerie maakt een stafrechtelijke aanpak van illegale handel in cultuurgoederen mogelijk.

De onderschepping van geroofd of illegaal verhandeld cultuurgoed door douane of politie levert nieuwe uitdagingen op. Naar wie moet het terug? Valt alles toe aan de centrale overheid van het herkomstgebied? En wat als die overheid er niet is, of geen zorg voor het erfgoed kan of wil opbrengen? Van wie is het erfgoed?

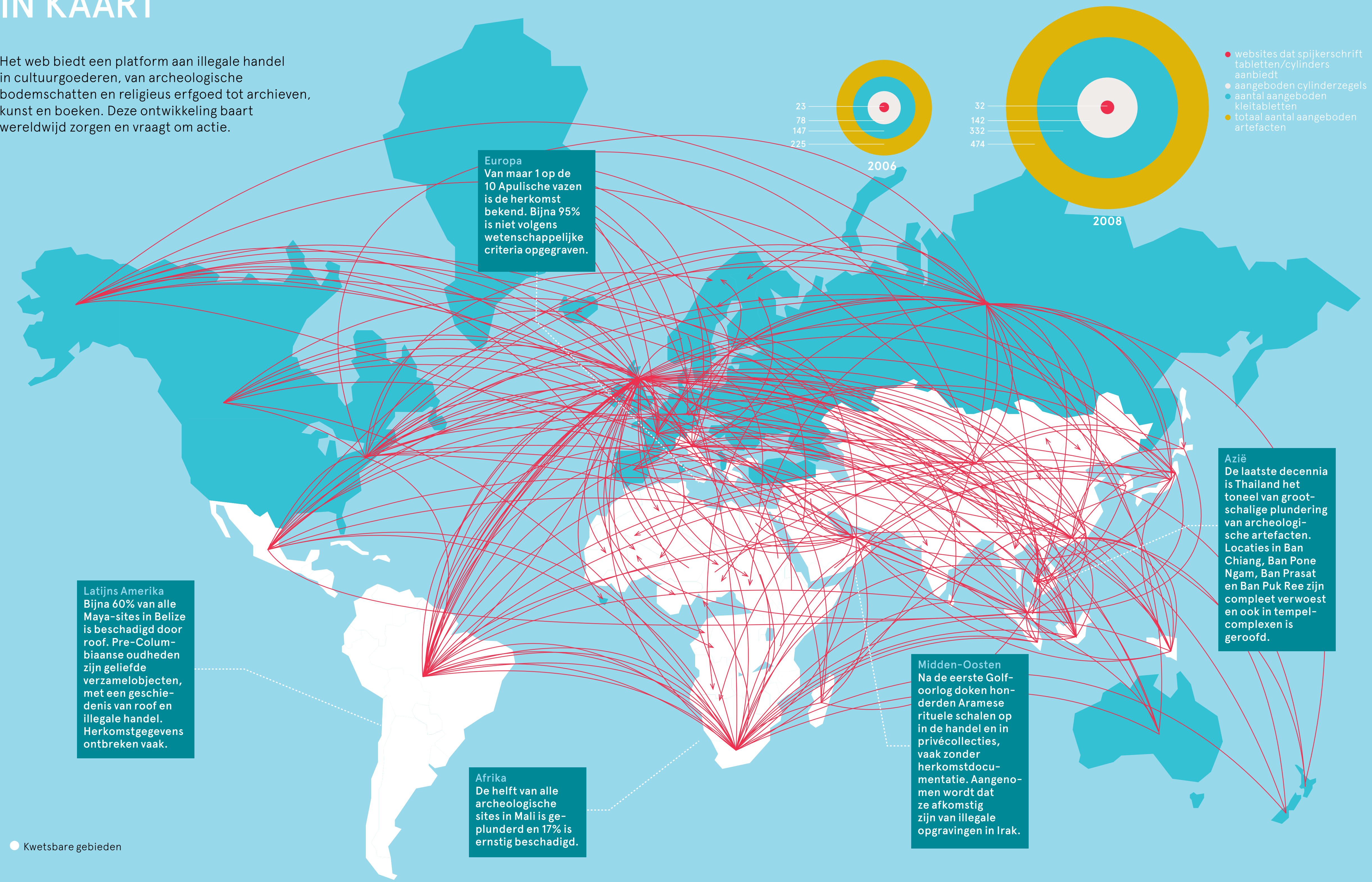

ILLEGALE HANDEL IN KAART

Het web biedt een platform aan illegale handel in cultuurgoederen, van archeologische bodemschatten en religieus erfgoed tot archieven, kunst en boeken. Deze ontwikkeling baart wereldwijd zorgen en vraagt om actie.

AANTAL IRAAKSE ARTEFACTEN TE KOOP AANGEBODEN VIA HET INTERNET

Nog steeds worden cultuurgoederen uit Irak wereldwijd te koop aangeboden die na 6 augustus 1990 het land hebben verlaten zonder toestemming van de Iraakse autoriteiten.

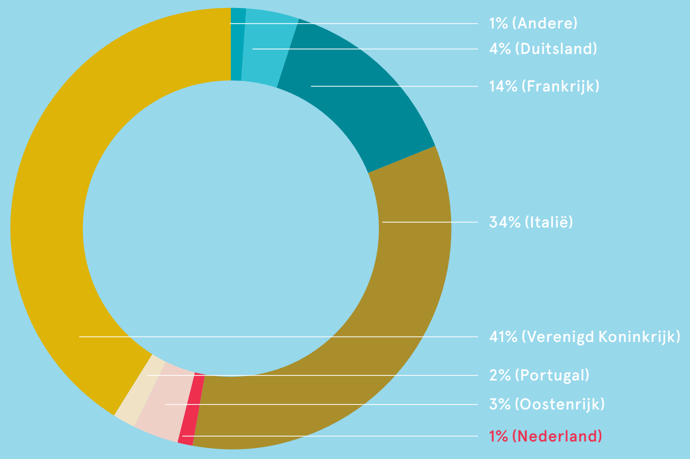

WAT DOEN WIJ?

1. Uitvoer van erfgoed: vergunningen

Uitvoervergunningen
Jaarlijks worden rond de 350 aanvragen voor uitvoer geautoriseerd door de Erfgoedinspectie. De bestemmingslanden met de meeste uitvoervergunningen zijn de VS, Zwitserland, Japan, Rusland en Canada. De gezamenlijke uitvoerwaarde betrof de afgelopen tien jaar € 10 miljard.

OVERZICHT VAN UITVOERVERGUNNINGEN IN EUROPA

2. Kennisdeling, preventie en bewustwording

Douane en Erfgoedinspectie werken met informatie en risicoprofielen die zijn toegesneden op operationeel grenstoezicht.

Bewustwording en kennisdeling zijn belangrijke maatregelen tegen smokkel en illegale erfgoedhandel. Voor het algemene publiek worden publieksfolders gemaakt.

POORTWACHTERS

De douane en de Erfgoedinspectie werken sinds de jaren negentig samen. Jaarlijks meldt de douane zo'n 30 keer een zending cultuurgoederen die mogelijk illegaal ingevoerd kan zijn. Maar bewijslast, onduidelijkheid over de beschermde status van objecten en de datum van onrechtmatige uitvoer en invoer bemoeilijken vaak actie. Strafrecht biedt aanvullende mogelijkheden waardoor de samenwerking met politie en openbaar ministerie steeds belangrijker wordt.

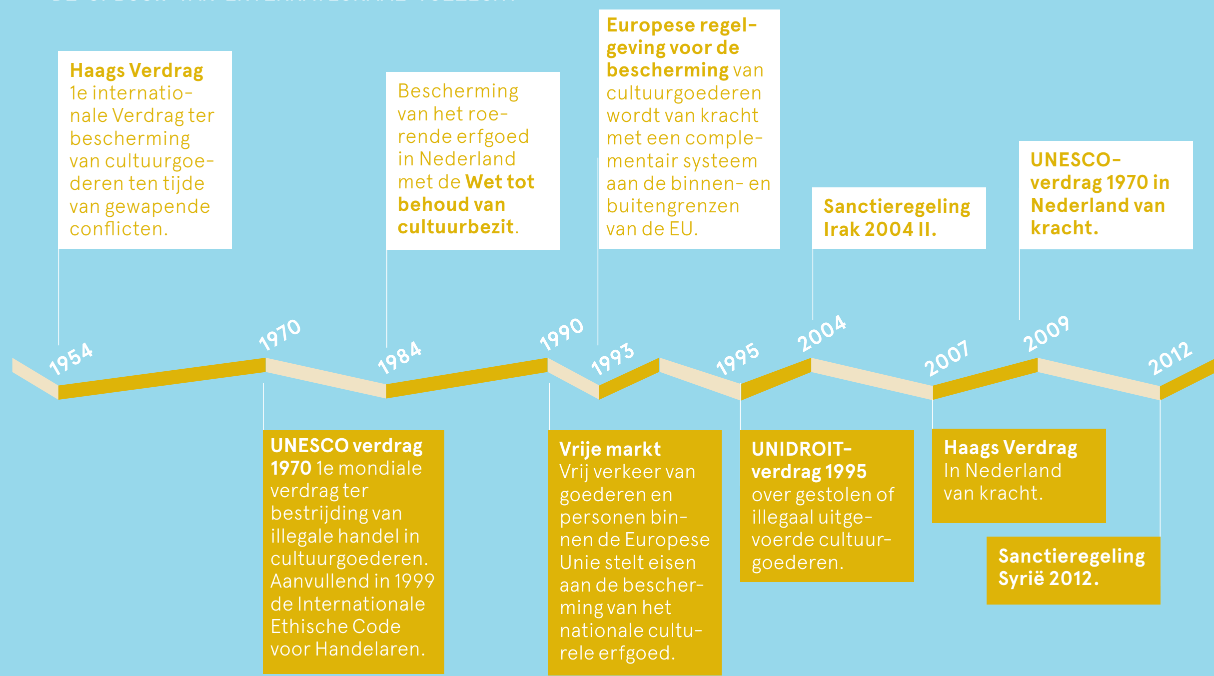
MELDING VAN ILLEGAAL INGEVOERDE CULTUURGOEDEREN

INTERNATIONAAL TOEZICHT

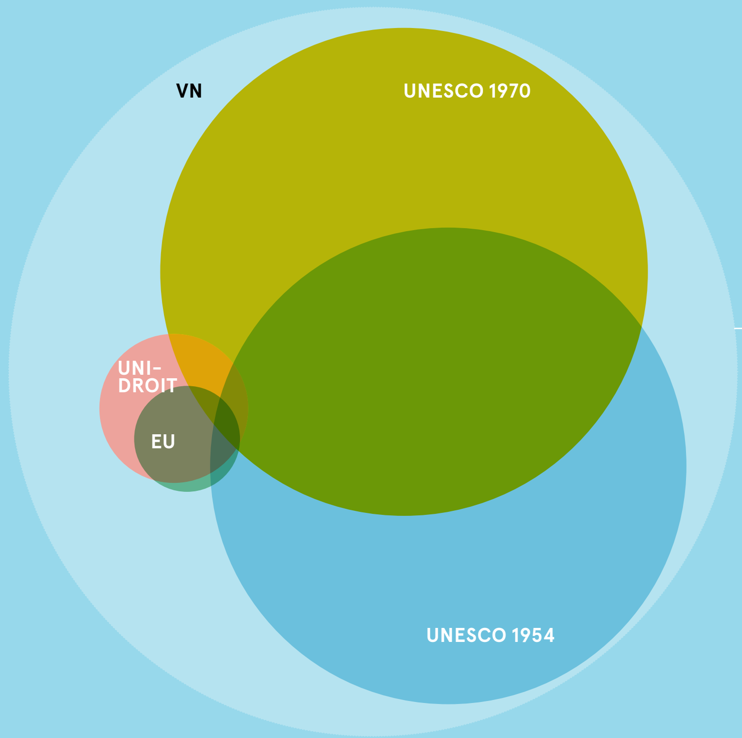
Na 1945 ontstaat een lappendeken aan verdragen. Aansluiting is geen automatisme, al kan Nederland tot de koplopers gerekend worden. Implementatie van de verdragen vraagt vaak om veel wijzigingen in nationale wetgeving en internationale bescherming van cultuurgoederen stelt uitdagingen en bijzondere eisen aan het toezicht.

DE OPBOUW VAN INTERNATIONAAL TOEZICHT

Nederland is in 2007 en 2009 partij geworden bij de resp. UNESCO-verdragen van 1954 en 1970. Deze verdragen vragen van de lidstaten onder meer om internationaal samen te werken. Dit gebeurt vooral op het gebied van informatie-uitwisseling en controle van het grensoverschrijdende cultuurgoederenverkeer. Samenwerking met UNESCO, ICOM, Interpol en nationale experts is hierbij cruciaal.

LAPPENDEKEN VAN INTERNATIONALE VERDRAGEN

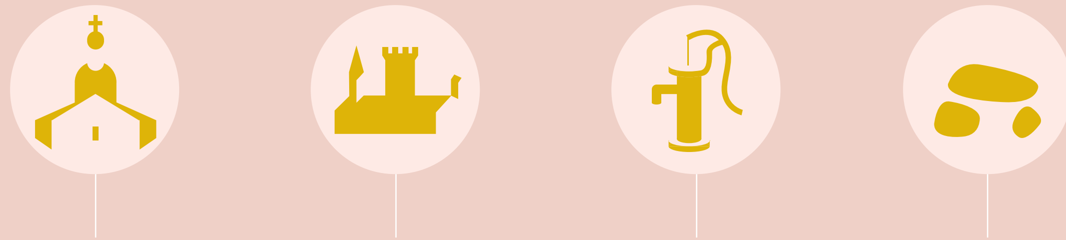
VN: 193 lidstaten
EU: 28 lidstaten
UNESCO-verdrag 1970: 129 lidstaten
UNESCO-verdrag 1954: 126 lidstaten, (Eerste) Protocol: 103 lidstaten, Tweede Protocol: 68 lidstaten
UNIDROIT-verdrag 1995: 37 lidstaten

Stand oktober 2015

GOED GAAT NIET VANZELF

De zorg voor rijksmonumenten in Nederland is op orde, maar dat is niet vanzelfsprekend. Niet altijd, en niet overal zijn de gebouwde rijksmonumenten en de beschermde stads- en dorpsgezichten in goede handen. Beheer en behoud van rijksmonumenten vragen om deskundigheid en die vakkennis is niet overal aanwezig. Dit werd ook in 2013 geconcludeerd toen de verantwoordelijkheid voor het toezicht op gemeenten van het Rijk over ging naar de provincies. De beschikbare kennis op peil houden en optimaal inzetten, daar gaat het om. Gemeenten zouden vaker hun kennis met elkaar kunnen delen.

MONUMENTEN IN BEELD

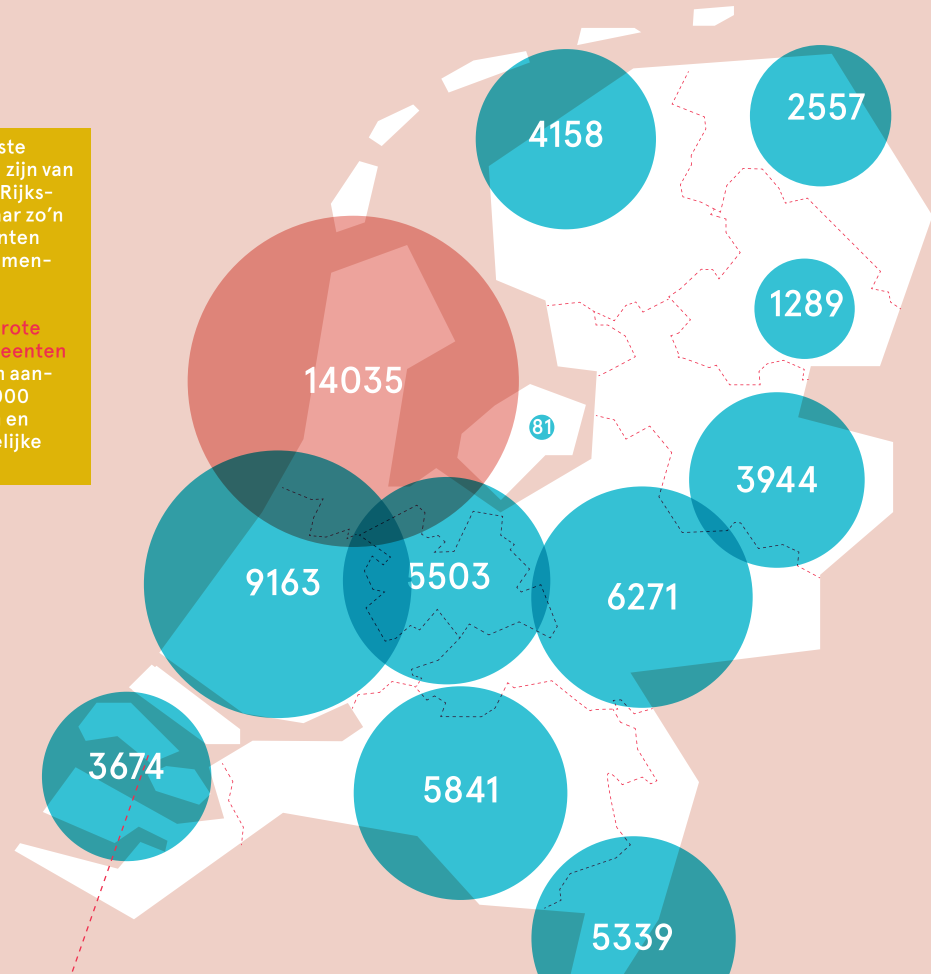

rijks-monumenten	beschermde stadsgezichten	gemeentelijke monumenten	archeologische rijksmonumenten
61.855	**465**	**56.315**	**1436**

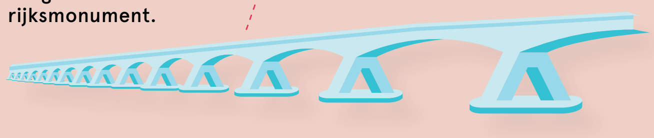
AANTAL RIJKSMONUMENTEN PER PROVINCIE JULI 2015

Verreweg de meeste rijksmonumenten zijn van particulieren. De Rijksoverheid bezit maar zo'n 3%. Alle monumenten staan in het monumentenregister.

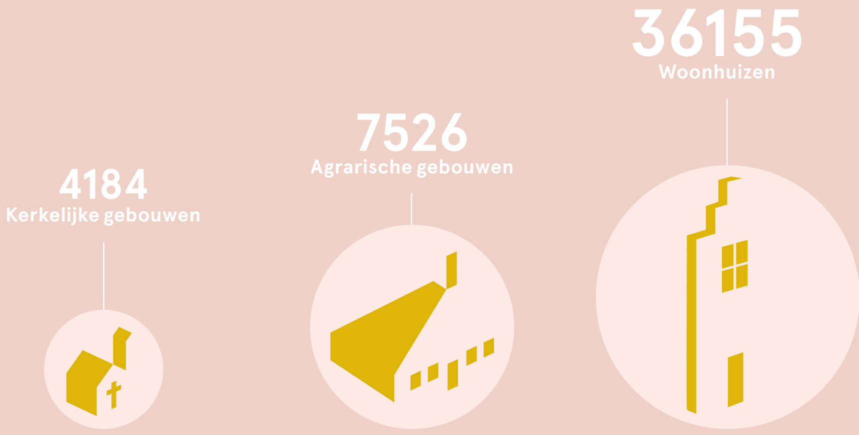
Bij de Federatie Grote Monumentengemeenten zijn 56 gemeenten aangesloten met 32.000 rijksmonumenten en 20.000 gemeentelijke monumenten.

De Zeelandbrug is het meest recent aangewezen rijksmonument.

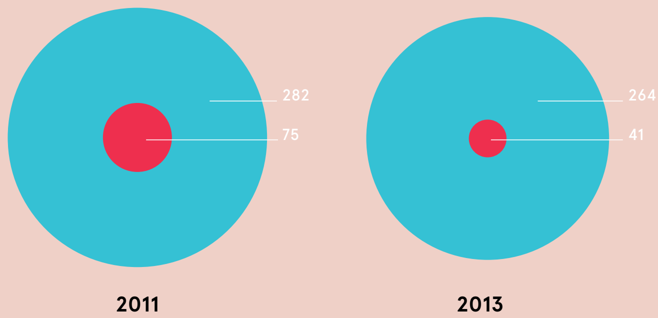
Top 3 rijksmonumenten
Boerderijen en kerken kampen met leegstand en functieverandering. Meer dan 20% van de boerderijen verkeert in slechte staat (*RCE april 2012*) en ruim de helft van de kerken verliest de komende decennia zijn religieuze functie. Voor de restauratie van woonhuizen kunnen eigenaren gunstige leningen afsluiten. Onderhoud aan boerderijen en religieuze monumenten kan worden gesubsidieerd. In 2015 gaf de Minister van OCW 47 miljoen euro subsidie aan 877 projecten voor instandhouding van rijksmonumenten. Het Rijk draagt maximaal 50% bij. De rest betaalt de eigenaar zelf.

DESKUNDIGE KIJK OP MONUMENTEN

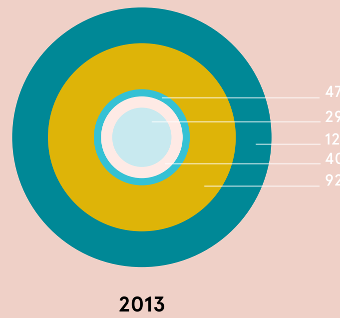
Bouwhistorisch onderzoek
Maar een fractie van de 60.000 monumenten wordt tijdens een restauratie bouwhistorisch onderzocht. Gemeenten erkennen het belang van zo'n onderzoek en hebben waardering voor de kwaliteit ervan. Toch vragen ze niet altijd of op de juiste momenten om onderzoek, ook al kunnen ze eigenaren daar sinds 2011 toe verplichten.

GEMEENTE WEEGT AF OF BOUWHISTORISCH VOORONDERZOEK NODIG IS.

● Ja ● Nee

HOE VAAK VINDT BOUWHISTORISCH ONDERZOEK PLAATS?

● Altijd ● Vaak ● Soms ● Zelden ● Onbekend

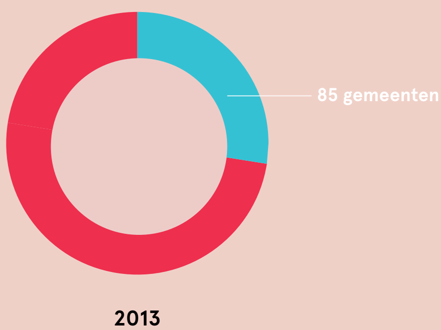
Betrokkenheid burgers
Veel burgers zijn betrokken bij erfgoed. Ze zijn lid van een van de 800 lokale historische verenigingen, doen vrijwilligerswerk als stadsgids of verzorgen onderwijsprojecten. De Open Monumentendag met bijna een miljoen bezoekers steunt op de inzet van vrijwilligers in ruim 300 gemeenten. Daarnaast helpen vrijwilligers landgoederen te onderhouden of zijn ze amateurarcheologen bij opgravingen. Veel minder gebruiken burgers hun stem om invloed uit te oefenen op bestuur en lokale politiek. In de 25 gemeenten waar burgers actief meedenken met het bestuur, praten erfgoedverenigingen regelmatig met wethouders over het monumentale erfgoed.

AANTAL GEMEENTEN MET ACTIEVE BURGERS

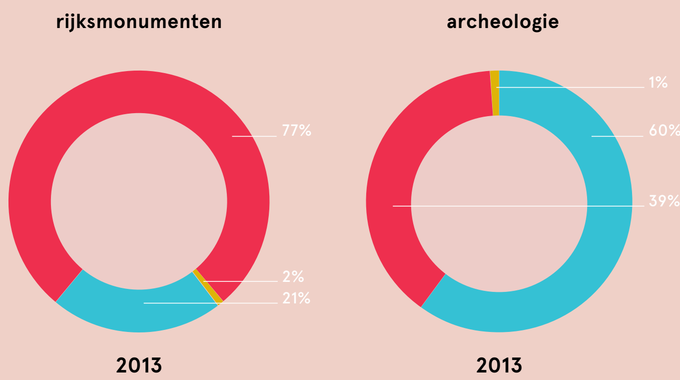
● Vaak tot altijd ● Soms tot zelden

AANTAL GEMEENTEN WAAR BURGERS BETROKKEN ZIJN BIJ BELEID

Samenwerking met gemeenten
Erfgoedbescherming is niet altijd en overal goed geregeld. Vooral gemeenten met weinig monumenten (en een paar met veel rijksmonumenten) kampen met onvoldoende inhoudelijke kennis. Samenwerken met andere gemeenten kan dan helpen. Samenwerking op het gebied van archeologie blijkt veel vaker te gebeuren dan bij monumentenzorg.

SAMENWERKING GEMEENTEN

● Ja ● Nee ● Onbekend

Deskundigheid
Een toezichthouder met de juiste kennis kan overtredingen en schade aan monumenten constateren. Maar veel toezichthouders hebben die deskundigheid niet. Daarom wordt er scholing aangeboden en is er de praktische webtool **www.monumententoezicht.nl**.

DESKUNDIHEID MONUMENTENCOMMISSIE
(2011/2013)

TOEZICHT DOOR GEMEENTEN
(2011/2013)

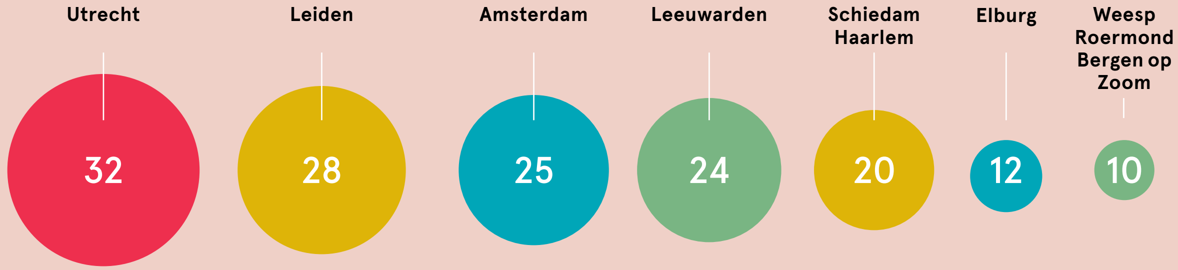
Hoe houden gemeenten toezicht?
Gemeenten houden toezicht op rijksmonumenten en provincies controleren de manier waarop ze dat doen. Per jaar zijn er meer dan 100 interventies vanwege overtredingen van de monumentenwet. De meeste gemeenten winnen eerst nadere informatie in. Vaak komt het voor dat de gemeente een illegale aanpassing aan een monument achteraf legaliseert. Maar ook bestuursdwang of dwangsommen worden toegepast.

Het aantal overtredingen ligt laag, afgezet tegenover het aantal monumenten. Veel wordt niet opgemerkt, geregistreerd, of onderzocht.

ACTIES ONDERNOMEN DOOR GEMEENTEN
(2009/2011/2013)

INTERVENTIES (2013)

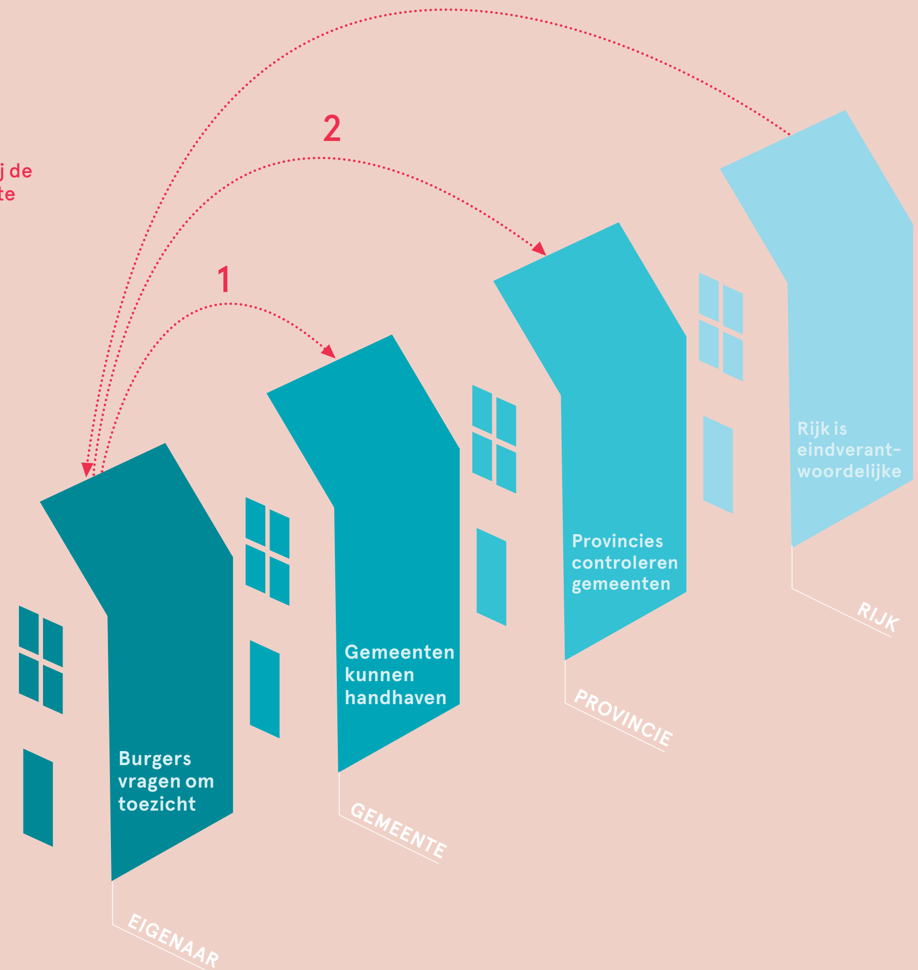

Monumententoezicht; wie doet wat?
Maar wat te doen met een gemeente die niet optreedt tegen overtredingen? Als een historische vereniging of belanghebbende tevergeefs een overtreding van de wet meldt, kan de gemeente met een klachtprocedure tot actie worden gedwongen.

INTERVENTIELADDER

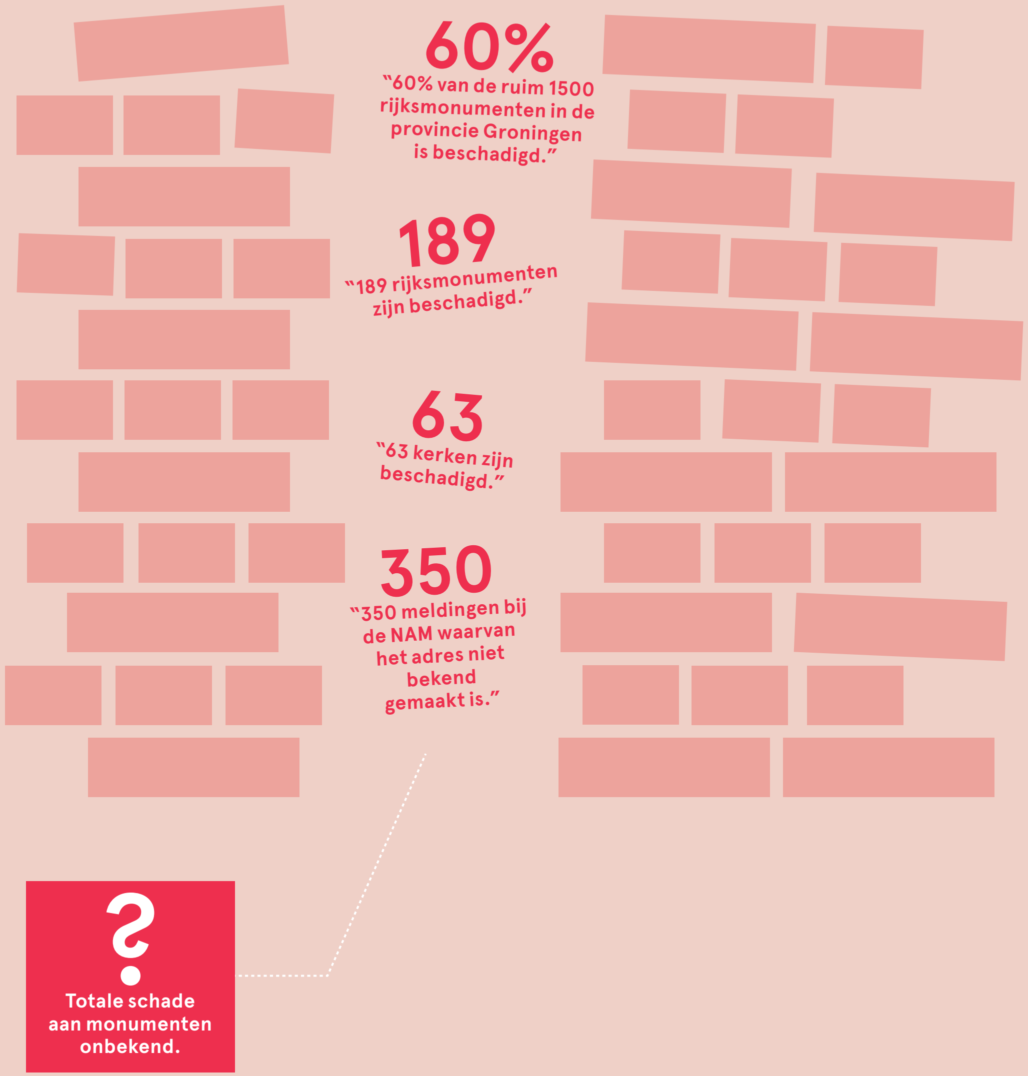
1 Burger doet melding of verzoek tot handhaving aan de gemeente van de overtreding.

2 Burger maakt melding bij de provincie als de gemeente niets onderneemt.

SCHADE DOOR GASWINNING

Aardschokken als gevolg van gasboringen hebben in de provincie Groningen meer dan 60% van de rijksmonumenten beschadigd. Nooit eerder is in Nederland op zo'n grote schaal schade ontstaan aan rijksmonumenten. Uit het oogpunt van veiligheid worden scholen en boerderijen ontruimd waardoor er leegstand is. Het is onbekend of en hoe de schade hersteld kan worden.

OVER DE ERFGOEDINSPECTIE

Werkwijze

De Erfgoedinspectie levert met haar toezicht, op basis van wet- en regelgeving en via het inzetten van specialistische kennis, een bijdrage aan de uitvoering van het cultuur- en informatiebeleid van de Rijksoverheid. In het toezicht staan optimaal behoud, toegankelijkheid en beschikbaarheid van erfgoed en overheidsinformatie centraal.

Waar wettelijke normen open zijn geformuleerd, worden, in samenwerking met de ketenpartners, andere toezichthouders en het toezichtveld, toetsingskaders ontwikkeld als instrumenten voor efficiënt, transparant toezicht.

Bij toezicht op overheden, instellingen en particulieren staan de toezichtinstrumenten (bevoegdheden) uit de Algemene wet bestuursrecht ter beschikking. Soms zijn aanvullende instrumenten toegekend via overige wet – en regelgeving waarin de Erfgoedinspectie een toezichttaak is toegewezen. Het toezicht is gebaseerd op de zes principes van goed toezicht: selectief, slagvaardig, samenwerkend, onafhankelijk, transparant en professioneel. De Erfgoedinspectie beschikt ook over inspecteurs die buitengewoon opsporingsambtenaar (BOA) zijn. Dit maakt het mogelijk opsporingsonderzoek te doen naar strafbare feiten, zoals de plundering van wrakken op de Noordzee, illegale handel in beschermd cultureel erfgoed uit Irak of Syrië of zonder vergunning uitvoeren van waardevol cultureel erfgoed. Bovendien kunnen deze BOA-inspecteurs door het OM worden ingezet bij het opsporingsonderzoek naar kunstgerelateerde criminaliteit. Na incidenten, geconstateerde tekortkomingen of bij overtredingen volgen in de regel verscherpt toezicht en gesprekken op bestuurlijk niveau. In bepaalde gevallen kan bestuursrechtelijk of strafrechtelijk worden ingegrepen.

De eigen verantwoordelijkheid van organisaties staat voorop in het toezicht van de Erfgoedinspectie. De intensiteit en de vorm van het toezicht sluiten daar bij aan.

In jaarverslagen en rapporten gebaseerd op inspecties legt de Erfgoedinspectie verantwoording af aan de Tweede Kamer. Deze publicaties zijn ook te vinden op **www.erfgoedinspectie.nl**

Rapporten

Archieven

- **Duurzaam duurt het langst.** Over de digitalisering en de duurzame digitale toegankelijkheid bij de kerndepartementen
- **Beperkt houdbaar?** Over de duurzame toegankelijkheid van digitale informatie bij de Rijksoverheid
- **De juiste papieren.** Over het versneld wegwerken van de archiefachterstanden bij de departementen
- **Onvoltooid digitaal** Over de kwaliteit van de digitale archieven bij de organisaties van de Rijksoverheid.

Monumenten en archeologie

- **Erfgoed in goede handen?** Over de gemeentelijke zorg voor rijksmonumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en archeologie.

Archeologie

- **Kwaliteit een zorg?** Kwaliteitszorg en zelfregulering in de Nederlandse archeologie.
- **Zoek! Een speurtocht naar de rapporten van opgravingen 2003-2006.** Over de naleving van de rapportageverplichting bij archeologisch onderzoek

Monumenten

- **Verantwoord moderniseren.** Bouw- en cultuurhistorisch onderzoek bij gemeenten.
- **Stand van zaken monumentencommissies.** Vervolg op het onderzoek 'Een goed advies is het halve werk'.

Cultuurgoederen

- **Grenzen overschreden?** Onrechtmatig handelen op gebied van archeologie en archieven.

Collecties

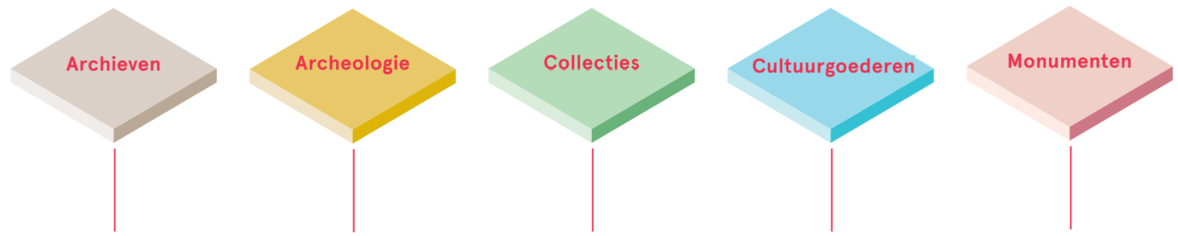
- **De staat van de Rijkscollectie:** posten en buitendiensten.

Erfgoedinspectie

- **Monitorboek 2009-2010.** Over de naleving van de wetten.
- **Monitorboek 2011-2012,** de staat van de naleving.
- **Jaarverslag 2013 -2014**

Toezichtsvelden

De Erfgoedinspectie houdt toezicht op:

Archieven — **archieven, (digitale) informatie van de rijksoverheid:** de ministeries en Hoge Colleges van Staat, de rechtspreken- de instellingen, de zelfstandige bestuursorganen en de organen van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties voor wat hun informatiehuishouding betreft.

Archeologie — **archeologische monumenten, opgravingen en vondsten*:** particulieren, bedrijven, gemeenten en universiteiten met een archeologische monumentenvergunning en/of een opgravingsvergunning.

Collecties — **rijkscollectie, nationaal beschermde cultuurvoorwerpen en – verzamelingen*** de verzelfstandigde rijksmusea, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de andere beheerders van museale voorwerpen van het Rijk.

Cultuurgoederen — **in- en uitvoer van beschermde cultuurgoederen.**** eigenaren en beheerders van beschermde voorwerpen en cultuurgoederen en handelaren in deze voorwerpen en goederen.

Monumenten — **signaleren, functioneren (onderdelen van het) stelsel** De Erfgoedinspectie houdt sinds 1 oktober 2012 geen toezicht meer op de omgang met rijksmonumenten door gemeenten. Het toezicht berust in eerste instantie bij de betreffende gemeenteraad en vervolgens bij de provincies.

**Naar verwachting treedt in 2016 de Erfgoedwet in werking. Deze wet vervangt zes wetten en regelingen op het gebied van cultureel erfgoed, waaronder de Monumentenwet 1988. De Erfgoedwet harmoniseert handhaving en toezicht en maakt integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk.*

***Daarnaast treedt de Erfgoedinspectie op als bevoegde autoriteit voor de afgifte van uitvoervergunningen voor cultuurgoederen.*

Samenwerking
In de uitvoering van het toezicht werkt de Erfgoedinspectie samen met organisaties als de douane, de politie en het Openbaar Ministerie. De Erfgoedinspectie maakt deel uit van het samenwerkingsverband van de rijksinspecties, **de Inspectieraad**.

Bronvermelding
Alle informatie in deze uitgave komt uit rapporten en de **monitorgegevens** (2009, 2011, 2013) van de Erfgoedinspectie. Daarnaast is gebruik gemaakt van informatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed waaronder de **erfgoedmonitor** en **Archis**. Voor informatie over de internationale handel zijn gegevens betrokken van de douane.

Colofon
Ontwerp Lava Amsterdam
Redactie Koen Croese
Druk Spinhex

Erfgoedinspectie | *Ministerie van OCW*
Rijnstraat 50
Postbus 16478
2500 BL Den Haag
T +31 (0)70-4124012
info@erfgoedinspectie.nl
www.erfgoedinspectie.nl

Erfgoedinspectie | *Ministerie van OCW*

ISBN 978-90-821685-3-2
November 2015